

Priručnik za demokratiju i građanski angažman mladih

Deliverable: 3.1

31 March 2025

Funded by
the European Union

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Projektna Lista

Referenca: 101147663

Tip: CERV-LS

Program: CERV-2023-CITIZENS-CIV

Početak: 1. august 2024

Trajanje: 24 mjeseca

Konzorcij: Polylogos Association (Polylogos), Romania, Coordinator

Agorà Società Cooperativa Sociale (Agorà), Italy

UDRUŽENJE NIT - ZA IZGRADNJU LJUDI I ZAJEDNICA (NIT), BiH

UDRUŽENJE MLADI ZA MIR - UDRUGA MLADI ZA MIR (Youth for Peace), BiH

Pregled ključnih rezultata projekta

Broj:	3.1
Ime:	Priručnik o demokratiji i građanskom učešću mladih
Nosilac Projekta:	Polylogos Association
Radni paket:	3
Nivo diseminacije:	PU-Public
Datum za predaju:	xx/xx/202x
Saradnici:	Polylogos Association (Polylogos), Romania, Coordinator Agorà Società Cooperativa Sociale (Agorà), Italy UDRUŽENJE NIT - ZA IZGRADNJU LJUDI I ZAJEDNICA (NIT), BiH UDRUŽENJE MLADI ZA MIR - UDRUGA MLADI ZA MIR (Youth for Peace), BiH

Urednica: Camilla Bocaniala (Polylogos)

Autori: Camilla Bocaniala (Polylogos)
Livi Bocaniala (Polylogos)
Cristina Russo (Agora)
Marco Baldassare (Agora)
Bryan Carey (NIT)
Emina Frljak (Youth for Peace)

Versions: **English** - [Link](#)
Romanian (*română*) - [Link](#)
Italian (*italiano*) - [Link](#)
Bosnian (*bosanski jezik*) - [Link](#)

Historija dokumentacije:

Revizija	Datum	Glavne modifikacije	Autor
1	14/03/2025	1st Draft	Polylogos
2	21/03/2025	Reviewed by all partners	All
3	31/03/2025	All language versions	Polylogos

Izjava od odgovornosti za sadržaj

Ovaj projekat je primio finansijsku podršku od Europske unije kroz CERV Project Grants u okviru Ugovora o grantu broj 101147663.

Ovaj dokument je pripremila partnerska organizacija ASPYRE EUROPE kao izvještaj o radu provedenom u okviru EC-GA ugovora broj 101147663.

Svaka diseminacija rezultata mora naznačiti da odražava samo stavove autora i da Komisija nije odgovorna za bilo koju upotrebu informacija koje sadrži. Ni koordinator projekta, niti bilo koja potpisnica ASPYRE EUROPE Project Consortium Agreement, niti bilo koja osoba koja djeluje u ime bilo koga od njih:

- (a) ne daje nikakvu garanciju niti izričitu niti implicitnu,
 - (i) u vezi s upotrebom bilo kojih informacija, metoda, procesa ili sličnih stavki navedenih u ovom dokumentu, uključujući prodajnost i prikladnost za određenu svrhu, ili
 - (ii) da takva upotreba ne krši niti ometa privatno vlasništvo, uključujući intelektualnu svojinu bilo koje strane, ili
 - (iii) da je ovaj dokument prikladan za okolnosti bilo kojeg korisnika; ili
- (b) ne preuzima odgovornost za bilo kakvu štetu ili drugu odgovornost (uključujući bilo kakvu posljedičnu štetu, čak i ako je koordinator projekta ili bilo koji predstavnik potpisnika ASPYRE EUROPE Project Consortium Agreement bio obaviješten o mogućnosti takve štete) koja može proizaći iz vašeg odabira ili upotrebe ovog dokumenta ili bilo kojih informacija, metoda, procesa ili sličnih stavki navedenih u ovom dokumentu.

Izvršni sažetak

Demokratija napreduje kada su građani informirani, angažirani i osnaženi da učestvuju u donošenju odluka. Ovaj **Priručnik za demokratiju i građanski angažman mladih** dizajniran je da podrži nastavnike, edukatore i omladinske radnike u opremanju mladih ljudi (od 16 do 24 godine) znanjem, vještinama i samopouzdanjem kako bi postali aktivni i odgovorni građani. Razvijen kroz saradnički, pristup odozdo prema gore, priručnik objedinjuje najbolje prakse, interaktivne obrazovne aktivnosti i primjere iz stvarnog svijeta kako bi građansko obrazovanje učinio zanimljivijim, relevantnijim i učinkovitijim.

Ciljevi Priručnika

- ❖ **Jačanje građanskog znanja** → Osigurati jasnu i dostupnu osnovu o demokratskim vrijednostima, institucijama i procesima;
- ❖ **Razvijanje ključnih građanskih kompetencija** → Osposobiti mlade osobe vještinama kritičkog mišljenja, dijaloga, pregovaranja i donošenja odluka;
- ❖ **Promovisanje angažmana mladih** → Podsticati aktivno učešće u demokratskom životu, od glasanja do zagovaranja i aktivizma na lokalnom nivou;
- ❖ **Podrška edukatorima praktičnim alatima** → Pružiti strukturirane planove lekcija, aktivnosti i tehnike facilitacije za unapređenje građanskog obrazovanja.

Struktura Priručnika i Ključne Komponente

 Dio 1: Osnove demokratije: Pojmovnik ključnih demokratskih vrijednosti i principa, koji definiše pojmove poput vladavine prava, ljudskih prava i učešća, uz pregled političkih sistema u Rumuniji, Italiji i Bosni i Hercegovini, sa komparativnom analizom;

 Dio 2: Najbolje prakse u građanskom obrazovanju: Metode za interaktivno podučavanje demokratije, razvijanje kritičkog mišljenja i stvaranje inkluzivnih i participativnih okruženja za učenje;

 Dio 3: Promjena vođena mladima i primjeri iz stvarnog života: Inspirativni primjeri iz Italije, Rumunije i Bosne i Hercegovine koji prikazuju uticaj djelovanja mladih;

 Dio 4: Radionice i interaktivno učenje: Korak-po-korak aktivnosti građanskog obrazovanja, osmišljene da učesnike provedu kroz identifikaciju problema, strategije angažmana i planiranje akcija;

 Dio 5: Dodatni resursi: Odabrana lista resursa za podršku daljem učenju i razvoju programa.

Pružajući interaktivno, na stvarnosti zasnovano građansko obrazovanje, ovaj priručnik osigurava da mladi: razumiju kako demokratske institucije funkcionišu i kako mogu uticati na njih; razviju samopouzdanje i vještine za aktivno učešće u građanskom životu; te sebe vide kao pokretače promjena, sposobne oblikovati svoje zajednice i društvo. **Demokratija nije gledalački sport—zahtijeva aktivno učešće.** Ovaj priručnik osnažuje edukatore da inspirišu i osposobe mlade za uključivanje u građanski život, osiguravajući inkluzivniju, otporniju i participativniju demokratiju za buduće generacije.

Sadržaj

Projektna Lista	2
Pregled ključnih rezultata projekta	3
Izvršni sažetak	5
Sadržaj	6
Predgovor	8
1. Uvod	9
1.1. O Projektu: ASPYRE EUROPE	9
1.2. Svrha i Ciljevi Priručnika	9
1.3. Ciljna Grupa	10
1.4. Kako koristiti ovaj Priručnik	10
1.5. Kontekst u kojem je razvijen	10
1.6. Pregled Priručnika	11
1.7. Završne misli	12
2. Ključni Pojmovi, Vrijednosti i Principi	13
2.1. Demokratija: Moć naroda	13
2.2. Ljudska prava: Temelj demokratije	14
2.3. Vladavina prava: Jednakost i odgovornost	14
2.4. Izazovi demokratije	15
2.5. Aktivno građanstvo: Kako funkcioniše demokratija	15
2.6. Građanstvo: Prava i odgovornosti	16
2.7. Učešće mladih: Oblikovanje budućnosti	17
2.8. Demokratsko donošenje odluka: Transparentnost i odgovornost	18
2.9. Zagovaranje, lobiranje i kampanje: Uticanje na promjene	18
2.10. Temeljne demokratske vrijednosti i principi	21
3. Hajde da razgovaramo o politici – ko šta radi?	22
3.1. Pregled sistema donošenja odluka u Rumuniji	24
3.1.1. Ključne institucije	24
3.1.2. Provjere i ravnoteže	25
3.2. Pregled sistema donošenja odluka u Italiji	27
3.2.1. Ključne institucije	27
3.2.2. Provjere i Ravnoteže	28
3.3. Pregled sistema donošenja odluka u Bosni i Hercegovini (BiH)	29
3.3.1. Ključne institucije	29
3.3.2. Decentralizovana struktura vlasti	30
3.3.3. Provjere i ravnoteže	31
4. Obrazovni pristupi građanskom angažmanu	33
4.1. Postavljanje osnove: Izgradnja povjerenja i stvaranje sigurnog prostora	34

4.2. Demokratsko donošenje odluka: Vježbanje demokratije	36
4.3. Od ideje do razvoja: Pristupi temeljen na donesenim odlukama	38
4.4. Razmatranje aktuelnih događanja u stvarnom vremenu, prilagodba potrebama grupe	40
4.5. Razgovaranje o politici bez promoviranja političke agende	42
4.6. Zaključci i ključne poruke	45
5. Inspirativne Inicijative Mladih u taliji, Rumuniji i Bosni i Hercegovini	46
5.1. Skejtpark u Câmpia Turzii – Naša Priča	46
5.2. Spazio 126: Od kolektiva prijatelja do omladinske asocijacije u Đenovi	48
5.3. Jajce: Tinejdžeri zaustavili segregaciju škola u Bosni i Hercegovini	50
6. Radionice – Praktičan pristup	52
6.1. Mladi kao nosioci promjena	53
Fishbowl aktivnost - Moć mladih u stvaranju promjena	53
6.2. Identifikacija problema	55
♦ Dio 1: Preliminarna identifikacija problema	55
♦ Dio 2: Problem ispod problema	56
Alternativna aktivnost: World Cafe za identifikaciju problema	57
6.3. Pronalaženje saveznika	58
♦ Dio 1: Vrijednosti (25-30 min)	58
♦ Dio 2: Spektar saveznika (40 min)	59
6.4. Razumijevanje i korištenje moći	61
♦ Dio 1: Igra sistema (30 minuta)	61
♦ Dio 2: Stupovi moći – Generalizacija i primjena (55 minuta)	62
6.5. Dolazak do Win-Win rješenja	64
Dio 1: Igra Crveni nasuprot Plavima (40 minuta)	65
Dio 2: Koraci ka Win-Win rješenjima (40 minuta)	66
6.6. Strategija Komunikacije	67
♦ Dio 1: Telefon Pictionary (40 min)	67
♦ Dio 2: Elevator Pitch (60 min)	69
6.7. Facilitacija Promjena	70
♦ Dio 1: 8 Koraka za Promjenu & Analiza Moći (40 minuta)	70
♦ Dio 2: Mapiranje Akcija i Strateško Planiranje (40 minuta)	72
7. Dodatni resursi	73
Zaključci	74
Bibliografija	75

Predgovor

Razumijevanje problema ispod problema

Autor: Jack Fallow

Svaka velika društvena problematika sastoji se od slojeva povezanih uzroka. Često, ono što se čini problemom je samo površinski simptom dubljih, sistemskih izazova. Da bismo stvorili značajne i trajne promjene, moramo pogledati izvan neposrednih briga i identificirati korijenske uzroke – ovo je suština razumijevanja "problema ispod problema".

Jednostavna analogija može pomoći u objašnjenju ovog koncepta: automobil koji neće upaliti. Na prvi pogled, problem se čini jednostavnim – automobil ne radi. No, što sprječava njegov rad? Je li spremnik goriva prazan? Je li akumulator mrtav? Prije nego što pretpostavimo veliki mehanički kvar, moramo ispitati dublje faktore koji mogu doprinosti problemu.

U kontekstu društvenih promjena, problemi su često dio složenih sistema. Rješenje samo vidljivih simptoma – bez razmatranja dubljih strukturalnih uzroka – dovodi do privremenih ili neučinkovitih rješenja. Da bismo postigli stvarni uticaj, moramo velike probleme podijeliti na manje, ostvarive komponente i pitati se:

- ❖ Koji su faktori koji doprinose ovom problemu?
- ❖ Koji dublji izazovi ga održavaju ili pojačavaju?
- ❖ Gdje možemo intervenirati kako bismo stvorili značajnu promjenu?

Na primjer, ako zajednica ima visok nivo nezaposlenosti, samo nuđenje popisa slobodnih radnih mjesta možda neće biti dovoljno. Dublji uvid može otkriti prepreke za zapošljavanje, kao što su nedostatak obrazovanja, obuke, pristupa prijevozu ili dostupnost brige o djeci. Rješenje jednog od tih osnovnih problema – kao što je proširenje mogućnosti za stručno usavršavanje – moglo bi imati puno veći uticaj nego rješavanje problema na površinskoj razini.

Ovaj pristup ističe snagu razmišljanja o sistemima – umjesto da reagiramo na probleme onako kako se pojavljuju, moramo analizirati njihove uzroke, mapirati njihove međusobne veze i pronaći najučinkovitije tačke za promjenu.

Veliki problemi nastaju iz manjih problema. Prava rješenja zahtijevaju dublje kopanje, postavljanje pitanja zašto problem postoji i fokusiranje na korijenske uzroke koji ga održavaju. Razumijevanjem sistema možemo stvoriti strateška, održiva rješenja koja vode do stvarnog, dugoročnog uticaja.

1. Uvod

Ovaj priručnik razvijen je kroz saradnički proces koji uključuje različitu ekspertizu, iskustva i uvide od strane edukatora, omladinskih radnika i stručnjaka za građansko obrazovanje iz više zemalja. Dizajniran je kako bi podržao formalno i neformalno obrazovno okruženje, kombinirajući teoriju s interaktivnim učenjem, nudeći izazovna pitanja, angažirajuće aktivnosti i praktične vježbe koje jačaju demokratske kompetencije mladih.

1.1. O Projektu: ASPYRE EUROPE

Ovaj priručnik je razvijen kao dio projekta **ASPYRE EUROPE**, dvogodišnjeg projekta financiranog kroz program **CERV-2023-CITIZENS-CIV**. Cilj projekta je povećanje učešća mladih građana (uzrasta 16-24 godine) u demokratskom i građanskom životu kroz niz iterativnih koraka:

- ✓ **Razvijanje alata za građansko obrazovanje** u saradnji sa nastavnicima, edukatorima i omladinskim radnicima kako bi se ojačale građanske kompetencije i angažman mladih;
- ✓ **Organizovanje glavnih građanskih događaja (Active Youth Forum - AYF)** u Cluj-Napoci (RO), Genovi (IT), Sarajevu (BiH) i Briselu, podstičući transnacionalnu razmjenu i strateško umrežavanje;
- ✓ **Facilitacija Civic Cafés** (Građanskih kafića), gdje se mladi ljudi angažuju u smislenom dijalogu sa donosiocima odluka o temama koje oni prepoznaju kao relevantne;
- ✓ **Formiranje Grupa za zagovaranje mladih (YAGs)** na lokalnom, nacionalnom i europskom nivou kako bi mobilizirali podršku za ključna pitanja i iznosili konkretne preporuke za politike.

Pružajući mladima alate, platforme i prilike za angažman, **ASPYRE EUROPE** osnažuje novu generaciju informiranih i aktivnih građana koji će oblikovati svoje zajednice i budućnost Europe.

Vremenski Okvir Projekta: august 2023 – juli 2026

Zemlje Uključene u Projekt: Rumunija (Polylogos), Italija (Agora), Bosna i Hercegovina (NIT i Youth for Peace)

1.2. Svrha i Ciljevi Priručnika

Ovaj priručnik dizajniran je kako bi podržao nastavnike, edukatore i omladinske radnike u pružanju značajnog i učinkovitog građanskog obrazovanja za mlade ljude u dobi od 16 do 24 godine. Ova faza života je ključna jer mladi građani stiču pravo glasa i počinju sudjelovati u demokratskim procesima. Priručnik nudi obrazovne alate i interaktivne aktivnosti kako bi mladima pružio vještine i znanje potrebno za aktivno građanstvo.

Specifično, priručnik ima za cilj:

- ✓ Definirati i objasniti ključne pojmove vezane uz demokratiju i građansko angažiranje;
- ✓ Pružiti usmjeravajuća pitanja za facilitiranje značajnih diskusija;
- ✓ Pokrenuti interaktivne i angažirajuće aktivnosti za razvoj građanskih vještina i kompetencija, uključujući dijalog, saradnju, kritičko razmišljanje, pregovaranje, donošenje odluka i komunikacijske vještine.

Napomena: Ovaj priručnik nije namijenjen da bude potpuno iscrpan. Izrada sveobuhvatnog vodiča zahtijevala bi stotine stranica, što bi ga učinilo nepraktičnim kao alat. Umjesto toga, uključili smo popis dodatnih resursa (Poglavlje 7) koje vrijedi proučiti ako želite detaljnije razraditi određene teme.

1.3. Ciljna Grupa

Ovaj priručnik prvenstveno je namijenjen nastavnicima, edukatorima, omladinskim radnicima i trenerima koji rade u formalnom i neformalnom obrazovnom okruženju.

 Krajnji korisnici: Tinejdžeri i mladi odrasli (u dobi od 16 do 24 godine), koji će razviti građanske vještine i povećati svoje razumijevanje i sposobnost za angažman u demokratskim procesima.

Razvoj ovog priručnika slijedio je pristup odozdo prema gore i participativni pristup, integrirajući povratne informacije od edukatora i mladih kroz niz radionica od novembra 2024. do januara 2025. godine, uključujući do 200 nastavnika, edukatora i mladih iz Rumunije, Italije i Bosne i Hercegovine. Ovaj kolaborativni proces osigurao je da priručnik bude praktičan, prilagodljiv i odgovara na potrebe onih koji će ga koristiti.

1.4. Kako koristiti ovaj Priručnik

Za maksimalni uticaj preporučujemo praćenje cijelog niza aktivnosti u priručniku, od Identifikacije Problema (Aktivnosti 1 i 2) do Facilitacije Promjena (Aktivnost 7). Međutim, može se koristiti i fleksibilno, dopuštajući edukatorima da odaberu specifične aktivnosti temeljem svojih ciljeva podučavanja.

 Ključne Značajke Priručnika:

- ✓ **Strukturiran, ali prilagodljiv:** Pogodan za učionice, centre za mlade, vanjske prostore i zajedničke prostore;
- ✓ **Jasne upute za svaku aktivnost:** Facilitatori imaju detaljne smjernice o tome kako prilagoditi aktivnosti različitim kontekstima;
- ✓ **Lako pregledan format:** Koristite sadržaj za brzi pronalazak relevantnih tema i vježbi.

1.5. Kontekst u kojem je razvijen

Ovaj priručnik razvijen je kroz saradnju tri europske zemlje - Italije, Bosne i Hercegovine i Rumunije - od kojih svaka donosi jedinstvene perspektive, demokratska iskustva i prakse građanskog angažmana.

✓ **Rumunija:** Polu-prezidencijalna republika u kojoj se naponi za građansko obrazovanje fokusiraju na angažman mladih, demokratsku otpornost i institucionalnu transparentnost.

✓ **Italija:** Parlamentarna republika s jakom tradicijom aktivizma civilnog društva i inicijativa vođenih mladima.

✓ **Bosna i Hercegovina:** Složeni politički sistem, u kojem učešće mladih igra ključnu ulogu u poticanju pomirenja i demokratskog razvoja.

 Zašto je ovo važno: Integriranjem uvida iz različitih demokratskih konteksta, priručnik nudi bogatiji, prilagodljiviji pristup građanskom obrazovanju.

1.6. Pregled Priručnika

Ovaj priručnik sastoji se od pet dijelova, od kojih se svaki može koristiti neovisno ili u slijedu, ovisno o ciljevima, stručnosti i potrebama facilitatora.

Dio 1: Uvod u ključne pojmove i procese donošenja odluka

✓ **Poglavlje 2:** Ključni pojmovi, vrijednosti i principi

✓ **Poglavlje 3:** Razumijevanje moći – proces donošenja odluka u Rumuniji, Italiji i BiH

Ovaj dio uvodi osnovne demokratske principe i pruža pregled političkih procesa donošenja odluka u tri zemlje učesnice projekta. Nastavnici i facilitatori mogu koristiti ovo kao referentni vodič prilikom vođenja diskusija ili aktivnosti radionica.

Dio 2: Obrazovni pristupi građanskom angažmanu

✓ **Poglavlje 4:** Metode i pristupi za podučavanje građanskog obrazovanja

Osim definicija i aktivnosti, ovo poglavlje istražuje obrazovne pristupe koji promoviraju transformativno učenje i participativnu demokraciju. Ove metode temelje se na dokazanim praksama i stručnim uvidima konzorcija **ASPYPE EUROPE**, a posebno na iskustvu **Polylogos** u pružanju građanskog obrazovanja u rumunjskim srednjim školama.

Dio 3: Promjene vođene mladima – Inspirativni primjeri

✓ **Poglavlje 5:** Inicijative vođene mladima u Italiji, Rumuniji i Bosni i Hercegovini

Ovaj dio prikazuje uspješne inicijative mladih koje su utjecale na politiku, mobilizirale zajednice i pokrenule društvene promjene. Ovi primjeri iz stvarnog života služe kao inspiracija i pružaju praktične uvide u to kako mladi mogu oblikovati demokratiju kroz akciju.

Dio 4: Obrazovne aktivnosti i smjernice za facilitaciju

✓ **Poglavlje 6:** Interaktivne aktivnosti za građansko obrazovanje

Ovo poglavlje sadrži detaljna uputstva i smjernice za facilitaciju različitih angažujućih obrazovnih aktivnosti, osmišljenih za formalna i neformalna okruženja. Aktivnosti se fokusiraju na dijalog, donošenje odluka, zagovaranje i građansko liderstvo.

 Ključna Karakteristika: Aktivnosti su osmišljene da budu prilagodljive, čineći ih dostupnim za upotrebu u učionicama, centrima za mlade ili radionicama u zajednici.

Dio 5: Zaključak i Dodatni Resursi

✓ **Sažetak i refleksije o građanskom angažmanu**

✓ **Bibliografija i daljnji resursi za dublje učenje**

1.7. Završne misli

Demokratija nije samo politički sistem – to je način razmišljanja, angažiranja i djelovanja. Ovaj priručnik dizajniran je kako bi osnažio edukatore i mlade ljude da aktivno učestvuju, razmišljaju kritički i doprinose jačanju demokratske kulture.

 Ključna misao: Bez obzira jeste li nastavnik, omladinski radnik ili facilitator, ovaj priručnik pruža praktične alate i znanje za podršku mladima u tome da postanu angažirani i informirani građani – spremni oblikovati svoje zajednice i budućnost demokratije.

2. Ključni Pojmovi, Vrijednosti i Principi

Ovo poglavlje pruža pregled temeljnih pojmova, normi, vrijednosti i principa koji čine temelje demokratskih sistema. Dizajnirano je kao pristupačan pojmovnik za nastavnike srednjih škola, edukatore za građansko obrazovanje i omladinske radnike kako bi mladi ljudi i učenici upoznali osnovne komponente demokratije, ljudskih prava, vladavine prava, građanskog angažmana i aktivnog učešća.

2.1. Demokratija: Moć naroda

„Niko nije rođen dobar građanin, nijedna nacija nije rođena demokratijom. Oba su procesi koji se nastavljaju razvijati tokom života. Mlade ljude treba uključiti od rođenja.“ – **Kofi Annan**, Bivši generalni sekretar Ujedinjenih nacija

Demokratija znači "vladavina naroda." To je sistem u kojem građani učestvuju u donošenju odluka, bilo direktno ili putem izabраниh predstavnika. Prava demokratija temelji se na individualnoj autonomiji (sloboda života prema pravilima koja sami pomažete stvoriti) i jednakosti (svi imaju jednak glas). Međutim, to nije samo vladavina većine – mora također štititi prava manjina¹.

Komponente demokratije:

- ✓ **Podjela vlasti** → Provjere i ravnoteže između grana vlasti.
- ✓ **Vladavina prava** → Svi, uključujući lidere, moraju poštovati zakon.
- ✓ **Sloboda govora i medija** → Slobodni mediji drže lidere odgovornima.
- ✓ **Aktivno civilno društvo** → Građani mogu slobodno organizirati i izražavati svoja mišljenja.
- ✓ **Informirani i angažirani građani** → Transparentnost i pristup informacijama.

 Ključna ideja: Ljudska prava (sloboda izražavanja, okupljanja i informacija) osnovni su stubovi demokratije.

¹ Council of Europe, COMPASS: Manual for Human Rights Education for Young People, "Democracy", <https://www.coe.int/en/web/compass/democracy>

2.2. Ljudska prava: Temelj demokratije

Ljudska prava su osnovne slobode koje pripadaju svakome. Ta prava su neophodna za funkcioniranje demokratije jer osiguravaju da svi mogu ravnopravno učestvovati, štiteći pojedince od diskriminacije i ugnjetavanja.

Ključna ljudska prava u demokratiji:

- ✓ **Sloboda mišljenja i vjerovanja** → Možete slobodno misliti i vjerovati.
- ✓ **Sloboda izražavanja** → Možete govoriti i dijeliti svoje mišljenje.
- ✓ **Sloboda okupljanja** → Možete se pridruživati grupama, protestima ili inicijativama.
- ✓ **Pravo na nacionalnost** → Državljanstvo pruža pristup pravima kao što je pravo glasa.

Univerzalna deklaracija ljudskih prava (UDHR), Član 15²:

„Svako ima pravo na državljanstvo.“

Univerzalna deklaracija ljudskih prava (UDHR), Član 21:

„Svako ima pravo učestvovati u upravljanju svojom zemljom, izravno ili putem slobodno izabranih predstavnika.“

2.3. Vladavina prava: Jednakost i odgovornost

Vladavina prava znači da niko nije iznad zakona – ni vođe vlade. Osigurava pravičnost i sprječava zloupotrebu moći³.

Ključni principi vladavine prava⁴:

- ✓ **Jednakost pred zakonom** → Isti zakoni primjenjuju se na sve.
- ✓ **Legalnost** → Zakoni se stvaraju kroz demokratski proces.
- ✓ **Pravna sigurnost** → Zakoni moraju biti jasni, stabilni i predvidivi.
- ✓ **Nezavisno pravosuđe** → Sudovi moraju biti slobodni od političkog utjecaja.
- ✓ **Podjela vlasti** → Izvršna, zakonodavna i pravosudna grana vlasti provode međusobne provjere.

 Veza s Europskom unijom: Da bi postale članice EU, zemlje moraju poštovati vladavinu prava, osiguravajući demokratiju, pravdu i ljudska prava⁵.

² United Nations, Universal Declaration of Human Rights.

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights#:~:text=Article%2015,right%20to%20change%20his%20nationality.>

³ Britannica (21. oktobar 2024), *Rule of Law*, <https://www.britannica.com/topic/rule-of-law>

⁴ European Commission, *What is the Rule of Law?*,

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/what-rule-law_en

⁵ European Commission, *ibid*.

2.4. Izazovi demokratije

Čak i uspostavljene demokratije suočavaju se s izazovima⁶:

- ✓ **Apatičnost birača** → Nizak izlazak na izbore može oslabiti legitimnost, no aktivizam, protesti i građanski angažman mogu ojačati demokraciju. Ovi alternativni oblici angažmana jednako su važni kao i glasanje.
- ✓ **Vladavina većine vs. Prava manjina** → Zaštita manjina od "tirske većine". Prava demokratija štiti prava svih.
- ✓ **Nacionalizam i populizam** → Mogu prijetiti demokratskim vrijednostima ako se koriste za promicanje mržnje i nasilja prema manjinama, ili za opravdavanje isključenja ili diskriminacije.

„Manjina može biti u pravu, a većina je uvijek u krivu.“ — Henrik Ibsen, Norveški dramaturg i pozorišni reditelj.

 Ključna misao: Demokratija je proces, a ne statički sistem. Građani moraju aktivno učestvovati i braniti demokratske vrijednosti.

2.5. Aktivno građanstvo: Kako funkcionise demokratija

Demokratija zahtijeva građansko učešće izvan samog glasanja⁷. Aktivno građanstvo znači angažiranje u donošenju odluka na svim nivoima.

♦ Načini angažmana:

- ✓ **Budite informirani** → Pratite političke odluke i debate.
- ✓ **Izrazite svoje mišljenje** → Pišite predstavnicima, koristite medijske platforme.
- ✓ **Pridružite se grupama i pokretima** → Kolektivna akcija ima veliku moć.
- ✓ **Organizirajte demonstracije i peticije** → Mobilizirajte podršku za svoje ciljeve.
- ✓ **Angažirajte se u političkim strankama ili organizacijama za zagovaranje** → Dugoročni uticaj.
- ✓ **Glasajte** → Držite lidere odgovornima.

 Ključna ideja: Postoji snaga u brojevima – raditi zajedno znači stvarati stvarne promjene!

⁶ Council of Europe, COMPASS: Manual for Human Rights Education for Young People, "Democracy", <https://www.coe.int/en/web/compass/democracy>

⁷ CoE, ibid.

♦ **5 ključnih instrumenata za uticanje na donošenje odluka:**

1. **Kontaktirajte pravu osobu** → Direktno se obratite osobi na vlasti koja se bavi temama koje vas brinu, bilo na lokalnoj, nacionalnoj ili EU razini.
2. **Formirajte grupu** → Ujedinjeni možete postići više. Okupite ljude koji dijele vaše interese i radite zajedno kako biste postigli svoje ciljeve.
3. **Privucite pažnju medija** → Kontaktirajte novinare i uvjerite ih da napišu priču o vašem angažmanu.
4. **Organizirajte demonstracije, proteste ili peticije** → Privucite pažnju i mobilizirajte podršku za vaš slučaj.
5. **Postanite član političke stranke ili organizacije za zagovaranje** → Ako želite dugoročno uticati na politiku, razmislite o pridruživanju političkoj stranci, civilnoj organizaciji ili mreži za zagovaranje.

 Završna misao: Svaka akcija je važna. Bilo kroz glasanje, zagovaranje ili aktivizam na nivou zajednice, vaš glas ima moć uticati na odluke i stvarati stvarne promjene u vašoj zajednici i šire.

2.6. Građanstvo: Prava i odgovornosti

Građanstvo definira odnos između pojedinaca i države, uključujući i prava i dužnosti⁸.

 Četiri dimenzije građanstva⁹:

- ✓ **Politička** → Glasanje, demokratsko učešće.
- ✓ **Društvena** → Angažman u zajednici, društvena odgovornost.
- ✓ **Kulturna** → Zajednički identitet, naslijeđe i vrijednosti.
- ✓ **Ekonomska** → Rad, financijska stabilnost i ekonomska prava.

Ove dimenzije oblikuju obitelj, obrazovanje, građanske organizacije i interakcije s drugima. Kao četiri noge stolice, ove dimenzije moraju biti uravnotežene za potpuno građanstvo.

 Ključna ideja: Aktivno građanstvo jača demokratiju osiguravajući da se različiti glasovi čuju.

⁸ Council of Europe, COMPASS: *Manual for Human Rights Education for Young People*, "Citizenship and Participation", <https://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation>

⁹ Council of Europe, COMPASS: *Manual for Human Rights Education for Young People*, "Citizenship and Participation", <https://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation>

2.7. Učešće mladih: Oblikovanje budućnosti

Mladi ljudi igraju ključnu ulogu u demokratiji, donoseći svježije perspektive, energiju i nove načine angažiranja u političkom životu. Međutim, učešće mladih nije uvijek cijenjeno ili prepoznato unutar tradicionalnih političkih struktura. Model "Ljestvice učešća" Rogera Harta pomaže u prepoznavanju različitih nivoa značajnog učešća mladih¹⁰:

- ✓ **Mladima vođeno i inicirano** → Mladi vode projekte uz opcionalnu podršku odraslih.
- ✓ **Zajedničko donošenje odluka** → Mladi i odrasli ravnopravno sarađuju.
- ✓ **Tokenizam** → Mladi su uključeni, ali nemaju stvarnu moć (ovo treba izbjegavati).

Za više informacija o Hartovom modelu, pogledajte **European Youth Forum's** [Advocacy Handbook](#), str. 48.

♦ Pitanje legitimnosti u učešću mladih

Glavni izazov u poticanju političkog angažmana mladih odnosi se na odnos između neformalnih, osnovnih (grassroots) akcija i formalnih institucionalnih struktura. Taj odnos često oblikuje legitimnost – ko ima pravo govoriti, djelovati ili utjecati na odluke?

Ključna pitanja:

- ✓ Ko ima legitimitet da govori u političkim kontekstima?
- ✓ Koje akcije se smatraju legitimnim?
- ✓ Ko odlučuje šta je legitimno?

Ova pitanja se pojavljuju na različitim nivoima učešća:

- U neformalnim i osnovnim (grassroots) pokretima, formalni politički postupci mogu se činiti udaljenima, birokratskima ili čak nelegitimnima.
- S druge strane, inicijative vođene mladima često imaju poteškoća u sticanju institucionalnog priznanja, što dovodi do teškoća u pristupu resursima, osiguravanju javnih prostora ili čak nailaze na otpor od strane lokalnih vlasti.

 Primjer: Grupa mladih aktivista koji organiziraju protest zbog klimatskih promjena može imati poteškoća u dobivanju dozvola od grada ili javne podrške, čak i ako njihov cilj odgovara široko prihvaćenim ekološkim ciljevima. U međuvremenu, institucionalni savjeti mladih mogu imati nedostatak kredibiliteta među mladima jer ih se smatra previše kontroliranim od strane političkih vlasti.

Ovi izazovi proizlaze iz postojanja različitih jezika, stilova komunikacije i ponašajnih normi između pokreta mladih i formalnih institucija. Potrebna je medijacija kako bi se premostio jaz između aktivizma mladih i političkih struktura donošenja odluka. U praktičnom radu s mladima, ovo se prevodi u ključno pitanje: kako možemo steći priznanje za nove i različite oblike učešća i akcije?

¹⁰ CoE, ibid.

2.8. Demokratsko donošenje odluka: Transparentnost i odgovornost

Demokratsko donošenje odluka je sistem u kojem ljudi imaju pravo odlučivati o odlukama koje utiču na njihove živote. Odluke se donose izravno od strane ljudi, kao što je to slučaj u referendumima, ili preko izabranih predstavnika koji djeluju u ime svojih zajednica. Demokratsko donošenje odluka osigurava pravičnost i reprezentaciju.

Glavni principi:

- ✓ **Transparentnost** → Otvoreno, dostupno donošenje odluka.
- ✓ **Poštovanje različitosti** → Razmatraju se svi stavovi.
- ✓ **Odgovornost** → Lideri moraju odgovarati za svoje postupke.

 Ključna ideja: Snažna demokratija zahtijeva kontinuirani građanski angažman.

2.9. Zagovaranje, lobiranje i kampanje: Uticanje na promjene

Građanski angažman daleko nadmašuje samo glasanje – uključuje pojedince i organizacije koje aktivno oblikuju politike, odluke i javnu diskusiju. Tri ključna pojma koja se često koriste za opisivanje građanske akcije izvan izbora su zagovaranje, lobiranje i kampanje. Iako svi dijele zajedničke ciljeve uticanja na donošenje odluka, svaki od njih ima specifične metode i kontekste koji su važni za razumijevanje kako bi angažman bio učinkovit¹¹.

Zagovaranje: Široki uticaj na donosiocje odluka

Zagovaranje se odnosi na aktivnosti koje imaju za cilj uticati na pojedince ili institucije koje imaju moć donošenja odluka. To je širok pojam koji se primjenjuje na društvene, političke, ekonomske i institucionalne promjene.

Primjeri zagovaranja:

- ✓ Zagovaranje za povećanje financiranja za programe za mlade.
- ✓ Pritisak za promjene politika o ekološkim pitanjima.
- ✓ Mobiliziranje zajednica da podrže ili se protive zakonu.

 Ko se bavi zagovaranjem? Građani, organizacije na nivou zajednice i biznisi učestvuju u zagovaranju kako bi uticali na javne politike, institucionalne prakse ili podizanje svijesti o pitanjima.

¹¹ European Youth Forum's *Advocacy Handbook*, str. 54. <https://www.youthforum.org/topics/advocacy-handbook>

Lobiranje: Direktan uticaj na donosiocce politika

Lobiranje je specifičan oblik zagovaranja koji uključuje direktnu angažiranost s donosiocima odluka kako bi se uticalo na odluke – često u ime biznisa, industrija ili interesnih grupa.

Karakteristike lobiranja:

- ✓ Obično ga provode poslovne grupe, industrijska udruženja ili profesionalci.
- ✓ Uključuje privatne sastanke s vladinim službenicima, pružanje podataka, istraživanja ili preporuka za politiku.
- ✓ Može se fokusirati na osiguranje finansijskih pogodnosti, regulatornih promjena ili povoljnijih politika za određenu industriju.

 Ključna razlika: Iako je zagovaranje često povezano s javnim dobrom ili društvenim promjenama, lobiranje se ponekad vidi kao negativno, jer unapređuje specifične privatne ili poslovne interese. Ipak, lobiranje je zakonski i reguliran proces u mnogim demokratskim sistemima.

Kampanje: Mobiliziranje javne podrške za promjene

Kampanje su oblik zagovaranja koje se fokusira na angažiranje i mobiliziranje javnosti kako bi podržala neki cilj ili promjenu politike. Cilj je podizanje svijesti, stvaranje zamaha i inspiriranje za akciju.

Ključni elementi kampanja:

- ✓ Organiziranje javnih demonstracija, protesta ili peticija.
- ✓ Korištenje društvenih i tradicionalnih medija za širenje poruka.
- ✓ Poticaj masovnom učešću kako bi se izvršio pritisak na donosiocce odluka.

 Ključna ideja: Kampanje često kombiniraju zagovaranje i lobiranje kako bi stvorile široku društvenu podršku za neko pitanje, dok istovremeno direktno utiču na donosiocce odluka.

 Sažetak: Ključne razlike između zagovaranja, lobiranja i kampanja

Koncept	Definicija	Glavni Ciljevi	Ključni Učesnici
 Zagovaranje	Poduzimanje akcije za uticanje na donosiocice odluka u vezi s širokim spektrom javnih pitanja.	Promjena politika, podizanje svijesti javnosti.	Građani, nevladine organizacije, biznisi, civilno društvo.
 Lobiranje	Direktno angažiranje s donosiocima odluka kako bi se uticalo na zakonodavstvo ili regulative.	Unapređenje specifičnih ciljeva industrije ili interesnih grupa.	Biznisi, trgovinske asocijacije, profesionalni lobisti.
 Kampanje	Mobiliziranje javnosti za podršku određenom pitanju i vršenje pritiska na donosiocice odluka.	Podizanje svijesti, inspiriranje javne akcije.	Aktivisti, grassroots pokreti, društvene organizacije.

Ključna misao:

- ✓ **Zagovaranje** je širok pojam za uticanje na donosiocice odluka.
- ✓ **Lobiranje** je ciljani napor fokusiran na direktno angažiranje s donosiocima odluka.
- ✓ **Kampanje** mobiliziraju javnost kako bi stvorile pritisak za promjene.

Svaka od ovih aktivnosti igra ključnu ulogu u demokratskom angažmanu – a kada se kombinuju, stvaraju moćne pokrete za promjene.

2.10. Temeljne demokratske vrijednosti i principi

Demokratija je više od sistema vlasti – to je kultura izgrađena na zajedničkim vrijednostima koje oblikuju način na koji ljudi komuniciraju, donose odluke i rješavaju konflikte. Ove vrijednosti utiču na demokratske norme koje ne mogu uvijek biti formalizirane zakonom, ali su ključne za izgradnju povjerenja, saradnje i poštovanja u demokratskom društvu. Zdrava demokratija napreduje kada građani aktivno podržavaju i promiču ove vrijednosti u svakodnevnom životu.

☀ **Esencijalne demokratske vrijednosti (neiscrpan popis):**

- ✓ **Transparentnost** → Otvoreno upravljanje i pristup informacijama.
- ✓ **Participacija** → Aktivno angažiranje građana u donošenju odluka.
- ✓ **Jednakost** → Jednaka prava i prilike za sve.
- ✓ **Odgovornost** → Lideri i institucije moraju odgovarati narodu.
- ✓ **Pravda** → Pravičnost, pravna zaštita i vladavina prava.
- ✓ **Sloboda** → Zaštita građanskih sloboda i osobnih prava.
- ✓ **Odgovornost** → Etičko građansko ponašanje i dužnost prema društvu.
- ✓ **Poštovanje** → Tolerancija prema različitim perspektivama i mišljenjima.
- ✓ **Inkluzija** → Osiguravanje da se svaki glas čuje i vrednuje.
- ✓ **Integritet** → Iskreno, etičko i principijelno upravljanje.
- ✓ **Reprezentacija** → Izabrani predstavnici i institucije odražavaju različitost i interese društva.

Demokratija pruža okruženje u kojem se poštuju ljudska prava i osnovne slobode, a slobodno izražena volja naroda određuje upravljanje. Prava demokratija osigurava da:

- Ljudi imaju glas u odlukama koje utiču na njihove živote.
- Donosioci odluka odgovaraju za svoje postupke.
- Žene i muškarci imaju jednaka prava i prilike.
- Svi pojedinci su slobodni od diskriminacije, bez obzira na porijeklo.

Ove vrijednosti su utkane u [Univerzalnu deklaraciju ljudskih prava](#).

 Ključna ideja: Demokratija je snažna onoliko koliko je građani brane i podržavaju. Aktivno učešće, građanska odgovornost i poštovanje ljudskih prava su ključni za održavanje pravednog, fer i inkluzivnog društva.

3. Hajde da razgovaramo o politici – ko šta radi?

Demokratsko upravljanje zavisi od dobro definiranih institucija, pravnih okvira i mehanizama koji osiguravaju odgovornost, reprezentaciju i vladavinu prava. Međutim, struktura političkog donošenja odluka značajno se razlikuje među različitim demokratskim sistemima, oblikovana historijskim, kulturnim i ustavnim faktorima. Ovo poglavlje pruža komparativni pregled političkih sistema i institucija Rumunije, Italije i Bosne i Hercegovine (BiH), naglašavajući njihove modele upravljanja, dinamiku moći i provjere i ravnoteže.

Svaka zemlja ima specifičan pristup demokratiji i donošenju odluka:

- Rumunija funkcioniše kao polupredsjednička republika, gdje se izvršna vlast dijeli između predsjednika i vlade, uz snažan parlamentarni nadzor.
- Italija slijedi model parlamentarne republike, gdje je upravljanje ovisno o povjerenju parlamenta, a na donošenje odluka u velikoj mjeri utiče politički koalicioni sistem.
- Bosna i Hercegovina ima jedan od najsloženijih političkih sistema na svijetu, strukturiran oko etničkih mehanizama podjele vlasti uspostavljenih Daytonskim mirovnim sporazumom, što dovodi do vrlo decentraliziranog i konsenzusom vođenog modela upravljanja.

Analizirajući institucionalne okvire, zakonodavne strukture, izvršnu vlast, nezavisnost pravosuđa i vanjske uticaje u ove tri zemlje, ovo poglavlje istražuje kako različiti demokratski sistemi balansiraju moć, održavaju stabilnost i navigiraju političke izazove.

Pregled triju sistema je prikazan u nastavku, naglašavajući njihove sličnosti i razlike.

	Rumunija	Italija	Bosna i Hercegovina
Sistem	Polupredsjednička Republika	Parlamentarna Republika	Parlamentarna Republika (Visoko decentralizovana)
Šef Države	Predsjednik, izabran na 5 godina	Predsjednički sistem (Izabran od strane Parlamenta, 7 godina)	Tripartitno predsjedništvo (Rotirajuće, 4 godine)
Šef Vlade	Premijer (Imenovan od strane Predsjednika, odobren od strane Parlamenta)	Premijer (Imenovan od strane Predsjednika, odobren od strane Parlamenta)	Predsjedavajući Vijeća ministara (Imenovan od strane Predsjedništva, odobren od strane Parlamenta)
Zakonodavno Tijelo	Bikameralno (Senat i Dom poslanika)	Bikameralno (Senat i Dom poslanika - jednaka moć)	Bikameralno (Predstavnički dom i Dom naroda)
Sudstvo	Ustavni sud i sudstvo (Nezavisno)	Ustavni sud i sudstvo (Nezavisno)	Ustavni sud i državni sud (Uključuje strane sudije)
Regionalna Vlada	Jedinstvena država (Lokalne vlasti, bez autonomnih regija)	Decentralizovana (20 regiona, neki autonomni)	Visoko decentralizovana (Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko Distrikt)
Ključne provjere i ravnoteže	Parlament može poništiti predsjednički veto; Sudstvo pregleda zakone; Glasanje o nepovjerenju vladi	Parlamentarna kontrola; Sudstvo pregleda zakone; Glasanje o nepovjerenju vladi	Etnički veto (Vitalni nacionalni interes); OHR može nametnuti zakone; Sudstvo pregleda zakone
Etnički ili Politički Veto	Nema etničkog veta	Nema etničkog veta	Da (Veto Vitalnog Nacionalnog Interesa)
Međunarodni uticaj	Usklađenost sa Europskom unijom i članstvo u NATO-u	Usklađenost sa Europskom unijom i članstvo u NATO-u	Usklađenost sa Europskom unijom; NATO u debati; Ured visokog predstavnika (OHR) nadgleda upravljanje

3.1. Pregled sistema donošenja odluka u Rumuniji

Rumunija funkcioniše kao **polu-prezidencijalna republika**, što znači da se moć dijeli između predsjednika, vlade i parlamenta, uz sistem provjere i ravnoteže kako bi se spriječilo dominiranje bilo koje grane vlasti. Proces donošenja odluka uključuje izvršnu, zakonodavnu i pravosudnu vlast, uz dodatni uticaj lokalne vlasti i regulativa Europske unije.

3.1.1. Ključne institucije

✓ Predsjednik (Šef države)

- Izabran na neposrednim izborima na 5 godina (maksimalno dva mandata).
- Predstavlja državu međunarodno i osigurava poštovanje Ustava.
- Imenuje premijera (uz odobrenje parlamenta).
- Ima pravo veta na zakone (ali parlament može poništiti veto).
- Predsjedava **Vrhovnim vijećem za nacionalnu odbranu** (koje utiče na sigurnost i vanjsku politiku).

✓ Vlada (Izvršna vlast: Premijer i ministri)

- Premijera imenuje predsjednik, a odobrava ga parlament.
- Implementira politike i predlaže zakone parlamentu.
- Može izdati hitne uredbe, koje stupaju na snagu odmah, ali ih parlament kasnije mora odobriti.

✓ Parlament (Zakonodavna vlast: Senat i Dom poslanika)

- **Bikameralni sistem:** Senat (136 mjesta) i Zakonodavna komora (330 mjesta).
- Usvaja zakone, odobrava budžet i nadzire vladu.
- Vlada se može smijeniti putem prijedloga za nepovjerenje.
- Može poništiti predsjednički veto.

✓ Pravosuđe (Ustavni sud i sudovi)

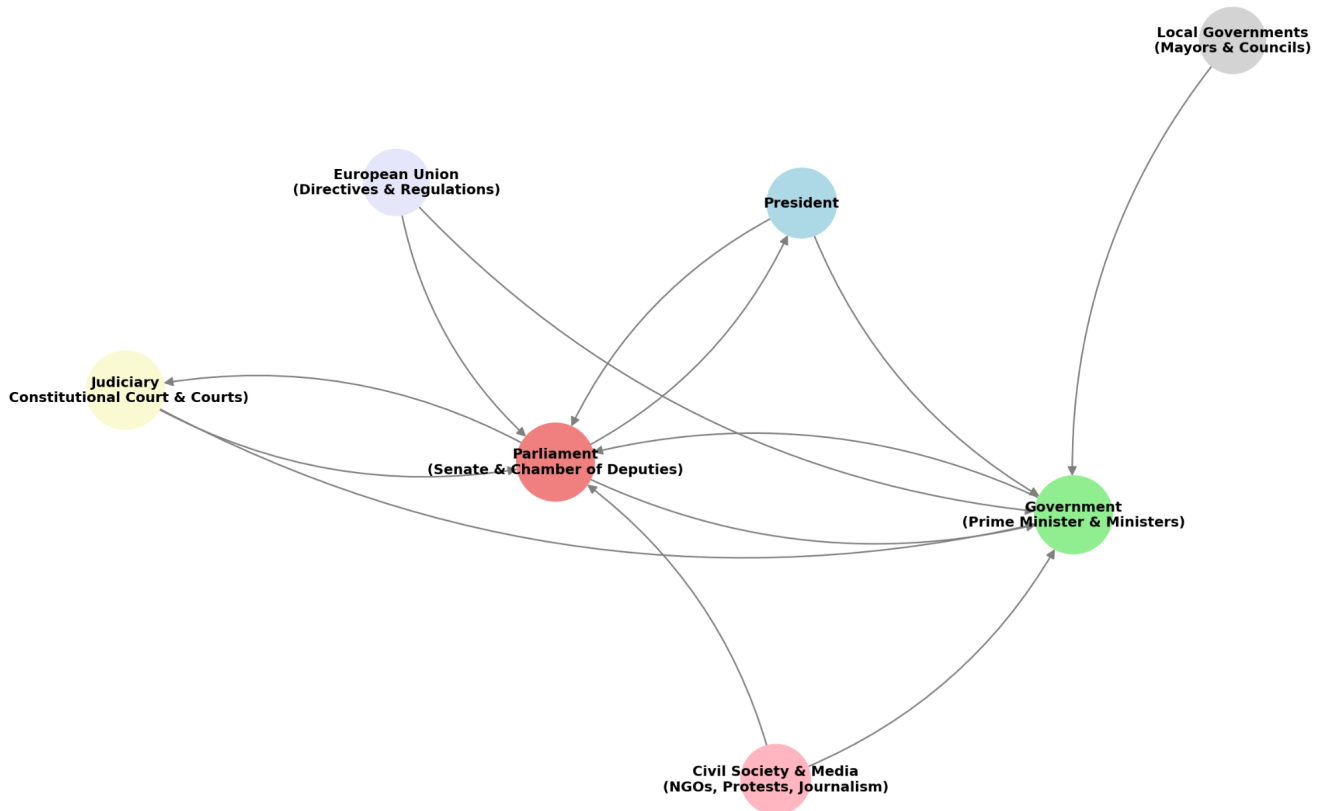
- **Ustavni sud (CCR):** Tumači Ustav, razmatra zakone i razrješava institucionalne konflikte.
- **Visoki sud za kasaciju i pravdu:** Osigurava uniformno tumačenje zakona.
- Pravosuđe je nezavisno, a **Viši savjet za pravosuđe** nadgleda sudije i tužioce.

✓ Lokalne vlasti: Gradovi i okruzi imaju izabrane gradonačelnike i vijeća koji upravljaju regionalnom administracijom.

✓ Europska unija: Kao članica EU, Rumunija mora uskladiti nacionalne zakone s EU direktivama.

✓ Civilno društvo i mediji: NVO, protesti i istraživačko novinarstvo drže donosiocima odluka odgovornima.

Romania's Political Decision-Making System

3.1.2. Provjere i ravnoteže

Predsjednik može vraćati zakone parlamentu, ali parlament može poništiti predsjednički veto. Parlament može smijeniti vladu putem glasanja o nepovjerenju. Vlada može izdati hitne uredbe, ali ih parlament i Ustavni sud mogu poništiti. Pravosuđe provodi provjere parlamenta i vlade putem tumačenja zakona u skladu s Ustavom.

Zašto dva doma? Senat vs. Zakonodavna komora

Rumunija ima bikameralni parlament, što znači da se sastoji od dva doma:

- 1 **Senat** (Gornji dom)
- 2 **Dom poslanika** (Donji dom)

Oba doma imaju ulogu u usvajanju zakona, nadzoru nad vladom i predstavljanju građana, ali imaju određene razlike u strukturi, odgovornostima i zakonodavnim postupcima.

Karakteristika	Senat (Gornji dom)	Dom poslanika (Donji dom)
Broj mandata	136 Senatora	330 Zamjenika
Koje interese zastupaju	Regionalne/nacionalne interese	Lokalne i pojedinačne interese građana
Uloga u zakonodavnom procesu	Pregledava i mijenja prijedloge zakona	Inicira, raspravlja i ima konačnu odluku o većini zakona
Konačna vlast	Šalje zakon Domu poslanika na konačnu odluku	Ima konačnu riječ o većini zakonodavnih prijedloga
Powers (Moć)	Fokusira se na vanjsku politiku, ustavno pravo i nacionalnu sigurnost	Jača kontrola nad domaćim politikama, budžetom i ekonomskim zakonima
Metod izbora	Proporcionalna reprezentacija	Proporcionalna reprezentacija

 Ključna misao: Senat se fokusira na šira nacionalna pitanja, dok Dom poslanika više uzima u obzir interese građana. Dom poslanika ima konačnu riječ u većini zakona, ali Senat igra ključnu ulogu u preispitivanju i oblikovanju zakonodavstva.

Rumunski sistem balansira izvršnu, zakonodavnu i pravosudnu vlast, s institucijama koje međusobno provode provjere kako bi spriječile zloupotrebe i osigurale demokratsko upravljanje. Međutim, izazovi poput korupcije, političke nestabilnosti i uticaja izvršne vlasti na pravosuđe ostaju ključne brige za građanski angažman i nadzor.

3.2. Pregled sistema donošenja odluka u Italiji

Italija funkcioniše kao **parlamentarna republika**, što znači da vlada zavisi od povjerenja parlamenta, a ne od izravne predsjedničke vlasti. Moć je podijeljena među izvršnom, zakonodavnom i pravosudnom vlašću, uz provjere i ravnoteže kako bi se osiguralo demokratsko upravljanje. Italija također ima snažan sistem regionalnih vlasti, koji daje značajnu autonomiju lokalnim vladama.

3.2.1. Ključne institucije

✓ Predsjednik Republike (Šef države)

- Izabran od strane parlamenta i regionalnih predstavnika na 7 godina.
- Djeluje kao neutralna figura koja osigurava poštovanje Ustava.
- Imenovanje premijera i raspisivanje parlamentarnih izbora.
- Ima pravo veta na zakone (ali parlament može ponovo usvojiti zakon).
- Komandant oružanih snaga.

✓ Vlada (Izvršna vlast: Premijer i ministri)

- Premijera imenuje predsjednik, a odobrava parlament.
- Vijeće ministara odgovorno je za izvršenje zakona i upravljanje politikama.
- Može izdavati zakonske dekrete, ali ih mora potvrditi parlament.

✓ Parlament (Zakonodavna vlast: Senat i Dom poslanika)

- **Bikameralni sistem: Senat Republike** (200 mjesta); **Dom poslanika** (400 mjesta)
- Oba doma imaju jednaku zakonodavnu moć.
- Usvaja zakone, odobrava budžete i nadzire vladu.
- Može prisiliti vladu na povlačenje putem glasanja o nepovjerenju.

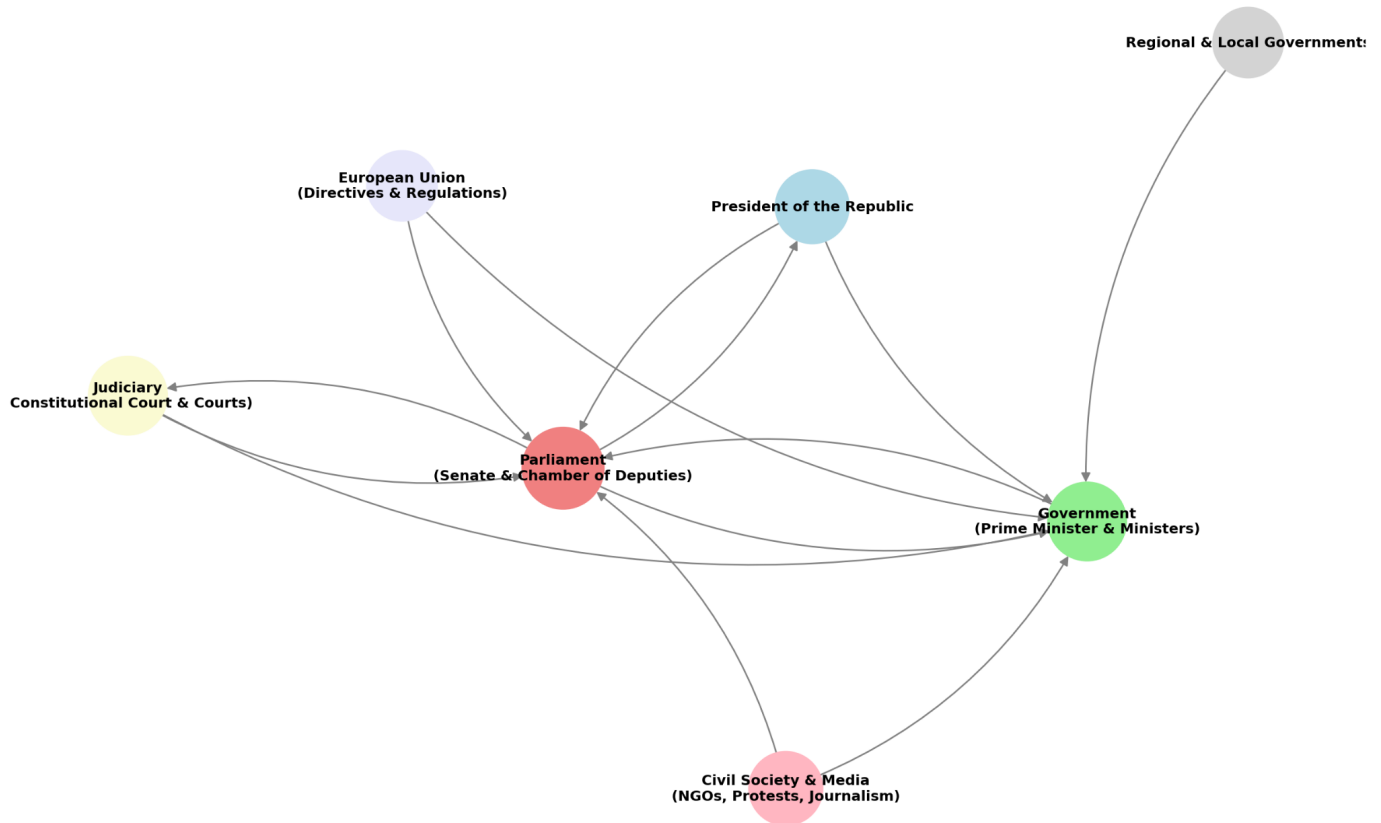
✓ Pravosuđe (Nezavisni sudovi i Ustavni sud)

- Ustavni sud osigurava da zakoni budu u skladu s Ustavom.
- Redovni sudovi rješavaju građanske, krivične i administrativne slučajeve.
- Pravosuđe je nezavisno, a sudije se biraju na temelju zasluga.

✓ **Regionalne i lokalne vlasti:** Italija je visoko decentralizirana, s 20 regija koje imaju vlastite vlade. Neke regije (npr. Sicilija, Trentino-Alto Adige) imaju posebnu autonomiju.

✓ **Europska unija:** Kao članica EU, Italija mora poštovati zakone i regulative EU, posebno u trgovini, ekonomiji i ljudskim pravima.

Italy's Political Decision-Making System

3.2.2. Provjere i Ravnoteže

Predsjednik može odbiti zakone, ali Parlament ih može ponovo usvojiti. Parlament može raspustiti vladu glasovanjem o nepovjerenju. Premijer treba odobrenje Parlamenta za politike i zakone. Sudstvo provodi provjeru Parlamenta i Vlade pregledom zakona u pogledu ustavnosti. Lokalna vlast upravlja ključnim područjima poput zdravstva, obrazovanja i transporta, smanjujući moć središnje vlasti.

Italijanski parlamentarni sistem oslanja se na snažne provjere i ravnoteže, pri čemu izvršna vlast ovisi o podršci parlamenta. Sistem regionalnih vlasti i utjecaj Europske unije dodaju složenost donošenju odluka. Međutim, politička nestabilnost je stalni izazov, s čestim promjenama vlade zbog koalicijske politike.

3.3. Pregled sistema donošenja odluka u Bosni i Hercegovini (BiH)

Bosna i Hercegovina (BiH) ima jedan od najsloženijih političkih sistema na svijetu, razvijen nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine, koji je završio rat u zemlji i uspostavio politiku etničke podjele moći. BiH se sastoji od dva entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS) – te Distrikta Brčko. Ovaj sistem podjele moći stvorio je složenu vlast u kojoj su ključne političke funkcije podijeljene među tri konstitutivna naroda: Bošnjacima, Hrvatima i Srbima.

3.3.1. Ključne institucije

✓ Predsjedništvo

- Predsjedništvo BiH je kolektivni organ s tri člana, po jedan iz svakog konstitutivnog naroda.
- Članovi Predsjedništva biraju se direktno na izborima, a predsjedatelj se rotira svakih osam mjeseci.
- Predsjedništvo predstavlja BiH u međunarodnim odnosima i ima izvršne funkcije, ali njegov uticaj na unutrašnju politiku je ograničen.

✓ Vlada (Vijeće ministara)

- **Vijeće ministara** je najviši izvršni organ, odgovoran za implementaciju politika i donošenje odluka na federalnom nivou.
- Predsjednik Savjeta ministara, kojeg bira Predsjedništvo, nadgleda rad ministara koji odgovaraju za različite sektore (vanjski poslovi, odbrana, finansije, itd.).
- Ministarstva su podijeljena po etničkim linijama, s ciljem ravnoteže moći između konstitutivnih naroda.

✓ Parlament (Predstavnički dom i Dom naroda)

- **Zakonodavni okvir** u BiH sastoji se od dva doma:
 - **Predstavnički dom** (42 člana) bira se direktno od građana i donosi zakone koji se odnose na pitanja od nacionalnog interesa.
 - **Dom naroda** (15 članova) predstavlja etničke interese i služi kao zaštita od dominacije jednog naroda u zakonodavnom procesu.
- Zakonodavna tijela imaju važnu ulogu u donošenju odluka, ali vrlo često postoje blokade zbog političkih razlika među etničkim grupama.

✓ Pravosuđe

- **Ustavni sud BiH** tumači ustavnu i zakonodavnu usklađenost i razmatra žalbe u vezi s kršenjem ljudskih prava.
- **Visoko sudsko i tužilačko vijeće** nadzire sudove i tužilaštva, ali i dalje postoje izazovi u nezavisnosti pravosuđa, s obzirom na politički uticaj.

✓ Entitetske vlasti

- **Federacija BiH i Republika Srpska** imaju vlastite parlamentarne i izvršne institucije, koje imaju značajnu autonomiju u donošenju politika.
- **Brčko distrikt** je posebna administrativna jedinica s posebnim statusom, kojom upravlja zajednički organ vlasti.

3.3.2. Decentralizovana struktura vlasti

✓ Dva Entiteta + Brčko Distrikt:

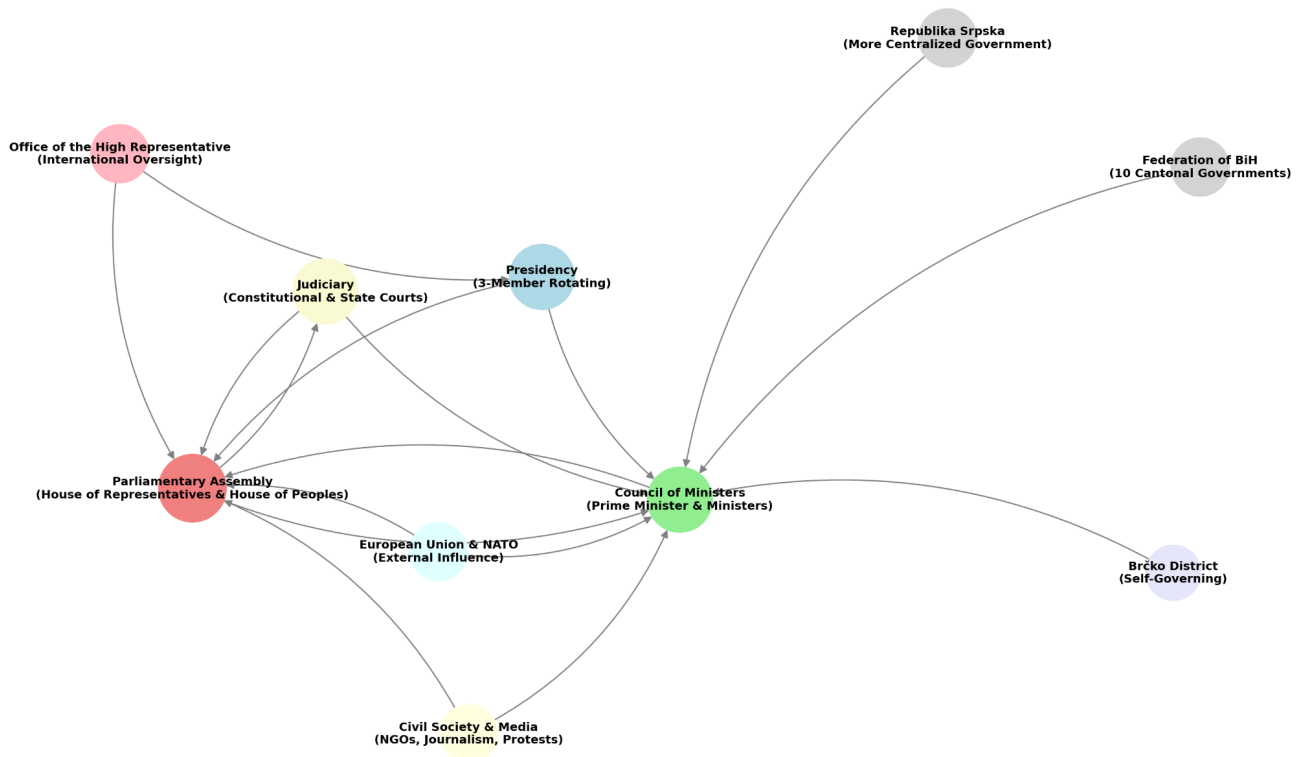
- **Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH)** – 51% teritorije, većina Bošnjaci i Hrvati, sa 10 autonomnih kantona.
- **Republika Srpska (RS)** – 49% teritorije, većina Srbi, više centralizovano.
- **Brčko Distrikt** – Samoupravljajući, pod zajedničkom jurisdikcijom FBiH i RS.

✓ Svaki entitet ima:

- Svog predsjednika, parlament i vladu.
- Odvojene policijske snage, obrazovne sisteme i zdravstvene usluge.
- Nezavisnu politiku oporezivanja i budžeta.

 Dinamika moći: Entiteti imaju više moći od centralne vlasti, što otežava donošenje odluka na nivou cijele zemlje. FBiH je dodatno podijeljena na 10 kantona, od kojih svaki ima svoju vladu, što dodaje još jedan nivo birokratije. Republika Srpska funkcioniše više kao unitarniji sistem, dok je FBiH visoko fragmentirana.

Bosnia and Herzegovina's Political Decision-Making System

3.3.3. Provjere i ravnoteže

Politički sistem Bosne i Hercegovine (BiH) jedan je od najsloženijih na svijetu. Ima više slojeva provjera i ravnoteža, primarno dizajniranih da spriječe dominaciju bilo koje etničke grupe. Međutim, ovi mehanizmi također doprinose političkom zastoju i sporom donošenju odluka. Ispod su ključne provjere i ravnoteže koje oblikuju sistem upravljanja BiH.

1) Predsjedništvo vs. Parlament vs. Vijeće ministara

- ✓ **Predsjedništvo** (Šef države) može predložiti politike i imenovati predsjedavajućeg Vijeća ministara, ali imenovanje mora odobriti Parlament.
- ✓ **Vijeće ministara** (Izvršna vlast) mora dobiti odobrenje Parlamenta za ključne odluke, uključujući budžet i zakone.
- ✓ **Parlament** (Zakonodavna vlast) može smijeniti vladu putem glasanja o nepovjerenju, čime se pokreće formiranje nove vlade.

🗳️ **Provjera i ravnoteža:** Izvršna vlast je odgovorna Parlamentu, što sprječava unilateralnu akciju od strane Predsjedništva ili Premijera.

2) Etnički veto (Mehanizam "Vitalnog nacionalnog interesa")

- ✓ Bilo koji od tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati, Srbi) može blokirati zakon ili odluku pozivajući se na veto "vitalnog nacionalnog interesa".
- ✓ **Dom naroda** (Gornji dom) odlučuje o tome je li veto opravdan.
- ✓ Ako postoji spor, konačnu odluku donosi **Ustavni sud BiH**.

 Provjera i ravnoteža: Sprječava etničku dominaciju, ali često dovodi do zastoja u zakonodavnom procesu.

3) Ustavni sud kao posljednji arbitar

- ✓ Pregleda zakone koje je usvojio Parlament i može ukinuti neustavne odluke.
- ✓ Može intervenirati u sporove između državnih institucija, entiteta i lokalnih vlasti.
- ✓ Uključuje tri strana sudca (imenovana od strane Europskog suda za ljudska prava) kako bi se smanjila politička pristranost.

 Provjera i ravnoteža: Pruža nezavisni sudski nadzor, ali političke stranke često osporavaju njegove odluke.

4) Ured visokog predstavnika (OHR) – Međunarodni nadzor

- ✓ Ima ovlasti da nametne zakone i smijeni zvaničnike koji ometaju mir ili reforme.
- ✓ Djeluje kao vanjska provjera domaće politike, osiguravajući usklađenost sa **Daytonskim mirovnim sporazumom**.
- ✓ Trenutno se postepeno ukida, ali još uvijek zadržava ovlasti za intervenciju.

 Provjera i ravnoteža: Osigurava stabilnost, ali kritičari smatraju da ograničava suverenitet BiH.

5) Federacija BiH vs. Republika Srpska vs. Brčko Distrikt

- ✓ **Entiteti** (FBiH i RS) imaju značajnu autonomiju, što ograničava moć centralne vlasti.
- ✓ **Brčko Distrikt** djeluje pod zajedničkim nadzorom, osiguravajući da nijedan entitet ne dominira njime.
- ✓ Svaki entitet može donijeti vlastite zakone u područjima poput obrazovanja, policije i zdravstva.

 Provjera i ravnoteža: Sprječava prekomjernu centralizaciju, ali stvara fragmentaciju u upravljanju.

6) Nadzor Europske unije i NATO-a

- ✓ BiH mora uskladiti svoje politike sa zahtjevima za pristupanje EU.
- ✓ Saradnja s NATO-om je predmet rasprave – **Republika Srpska** se protivi pridruživanju, dok **FBiH** to podržava.

 Provjera i ravnoteža: Međunarodni pritisak promoviše reforme, ali političke podjele usporavaju napredak.

Zaključak: Sistem BiH sprječava autoritarna pravila, ali često dovodi do političkog zastoja. Etnički temeljen veto i autonomija entiteta usporavaju donošenje nacionalnih politika. Ustavni sud, međunarodni nadzor i pritisak EU pružaju vanjske provjere.

4. Obrazovni pristupi građanskom angažmanu

Efektivno građansko obrazovanje ide dalje od podučavanja političkih institucija—ono mora osposobiti mlade ljude s praktičnim građanskim vještinama kao što su komunikacija, organizacija, kritičko razmišljanje i kolektivno donošenje odluka¹². Istraživanja pokazuju da aktivno, iskustveno učenje potiče veće angažiranje mladih, posebno kada učesnici diskutiraju o stvarnim pitanjima, učestvuju u učenju temeljenom na službi i komuniciraju s građanskim uzorima¹³. Partnerstva mladih i odraslih (Y-AP)—gdje su mladi ljudi aktivno uključeni u donošenje odluka i podržani značajnim odnosima s odraslima—dodatno unapređuju osnaživanje, sposobnost i veze sa zajednicom¹⁴.

Studije također pokazuju da je građansko obrazovanje najučinkovitije kada naglašava inicijative vođene mladima, praktične građanske akcije i kritičko angažiranje sa društvenim dilemama, umjesto da se fokusira isključivo na formalne institucije i teorijsko znanje¹⁵. Da bi se to postiglo, edukatori moraju integrirati participativne i pristupe usmjerene na učesnike koji osnažuju mlade ljude da sebe vide kao agente promjena u svojim zajednicama.

♦ Ključni principi za podučavanje građanskog angažmana:

- ❖ **Traženje konsenzusa i demokratsko donošenje odluka** → Podsticanje zajedničkog rješavanja problema i poštovanja različitih mišljenja.
- ❖ **Procesi odozdo prema gore** → Omogućavanje učesnicima da oblikuju diskusije, prepoznaju ključna pitanja i zajednički razvijaju rješenja.
- ❖ **Sigurni prostori za dijalog** → Kreiranje okruženja u kojem učesnici slobodno izražavaju ideje, postavljaju pitanja i učestvuju u smislenim debatama.
- ❖ **Responzivno i učenje zasnovano na stvarnim životnim situacijama** → Rješavanje aktuelnih događaja u realnom vremenu i prilagođavanje diskusija životnim iskustvima studenata.
- ❖ **Objektivne diskusije** → Istraživanje političkih pitanja bez promovisanja stranačkih stavova, podsticanje kritičkog razmišljanja umjesto ideološkog usklađivanja.

Ovaj priručnik pruža strukturirani, na dokazima zasnovani okvir za transformativno građansko učenje. Pristupi predstavljeni ovdje temelje se na provjerenim metodologijama i stručnosti **ASPYPE EUROPE** konzorcija. Usvajanjem ovih angažujućih, pristupa temeljenih na učesnicima, edukatori mogu osposobiti mlade ljude vještinama, samopouzdanjem i motivacijom za aktivno učešće u demokratskom životu i značajan doprinos njihovim zajednicama.

¹² Kirlin, M. (2005) 'Understanding the Relationship between Civic Skills and Civic Participation: Educating Future Public Managers'. Journal of Public Affairs Education, Vol.11 (4), pp. 305-314.

¹³ Kahne, J. E. & Sports, S. E. (2008). "Developing Citizens: The Impact of Civic Learning Opportunities on Students' Commitment to Civic Participation". American Educational Research Journal, Vol. 45 (3), pp. 738-766.

¹⁴ Krauss, Collura, Zeldin, Ortega, Abdullah, and Sulaiman (2013). 'Youth-adult partnership: Exploring contributions to empowerment, agency and community connections in Malaysian youth programs'. Journal of Youth and Adolescence, Vol. 43 (9), pp. 1550-1562.

¹⁵ Pospeiszna, P. & Galus, A. (2018) 'Promoting active youth: evidence from Polish NGO's civic education programme in Eastern Europe'. Journal of International Relations and Development, Vol. 23 (1), pp. 210-236.

4.1. Postavljanje osnove: Izgradnja povjerenja i stvaranje sigurnog prostora

Povjerenje—među pojedincima i između građana i institucija—temelj je demokratije. Za uspjeh građanskog obrazovanja, povjerenje unutar učionice je od esencijalne važnosti. Kada se učesnici osjećaju poštovano, cijenjeno i sigurno da izraze svoje ideje, veća je vjerovatnoća da će se angažirati u smislene diskusije, razmišljati kritički i aktivno učestvovati.

Facilitatori igraju ključnu ulogu u postavljanju tona za kulturu međusobnog poštovanja, inkluzivnosti i otvorenog dijaloga. Oni modeliraju ponašanja koja grade povjerenje kroz transparentnost, pristupačnost i prilagodljivost, stvarajući okolinu u kojoj se učesnici osjećaju osnaženima da podijele svoja mišljenja.

♦ Smjernice za edukatore:

- ✓ Budite otvoreni i transparentni → Podijelite svoje iskustvo, motivaciju i svrhu obrazovnog iskustva. Autentičnost gradi povjerenje.
- ✓ Prepoznajte dinamiku moći → Kao edukator, prepoznajte svoj inherentni autoritet i nastrojte ga izbalansirati koristeći inkluzivan jezik i podstičući otvorene diskusije.
- ✓ Postavite jasne granice → Zajedno s učesnicima kreirajte pravila rada kako biste osigurali inkluzivnost i poštovanje (pogledajte primjer aktivnosti ispod).
- ✓ Prihvatite fleksibilnost → Prilagodite svoj plan kako biste odgovorili na aktuelne događaje i potrebe učesnika, čineći diskusije relevantnim i angažujućim.
- ✓ Podstičite refleksiju → Iskoristite grupne aktivnosti kao prilike za debriefing i zajednička iskustva učenja.

 Savjet: Aktivnosti za „ledolomce“ pomažu u uspostavljanju početnog nivoa povjerenja u novim grupama. Pogledajte Poglavlje 6 za izbor aktivnosti za „ledolomce“.

♦ Primjer aktivnosti: GRUPNI DOGOVOR

 Cilj: Angažirati učesnike u donošenju odluka odozdo prema gore, osnažujući ih da zajednički kreiraju pravila za svoj zajednički prostor za učenje.

 Upute:

- 1 Na flipchartu ili ploči napišite naslov: "Slažemo se da ćemo..."
- 2 Zatražite od učesnika da predlože grupne norme i pravila za koja smatraju da će stvoriti produktivno obrazovno okruženje ispunjeno poštovanjem.

Ako je potrebno, ponudite primjere kao što su:

- ✓ Poštovati pravo drugih na izražavanje—čak i kada se ne slažemo.
- ✓ Slušati aktivno i s radoznalošću.
- ✓ Prepoznajte i saosjećajte s različitim perspektivama.
- ✓ Postavljati pitanja kada nešto nije jasno.
- ✓ Biti iskren i izražavati mišljenje s poštovanjem.

3) Kada grupa završi s listom, neka svaki učesnik potpiše dogovor kao simboličnu obavezu.

4) Slikajte dogovor i vratite se na njega u budućim sesijama prema potrebi.

 Zašto je ovo važno: Aktivnim učešćem u definiranju pravila, učesnici preuzimaju odgovornost za svoj obrazovni prostor, što vodi ka većem povjerenju, odgovornosti i koheziji grupe.

♦ Stvaranje sigurnog i inkluzivnog prostora

Siguran prostor je temelj za smislen dijalog, učenje i lični rast. To je okruženje u kojem se učesnici osjećaju poštovano, cijenjeno i slobodno dijeliti svoje misli bez straha od osude, ruganja ili diskriminacije. Da bi se stvorila otvorena komunikacija i međusobno poštovanje, edukatori moraju namjerno graditi i ojačavati ovo okruženje.

Ključni elementi sigurnog prostora:

- ✓ **Međusobno poštovanje** → Potičite kulturu u kojoj se svaki glas cijeni, a učesnici se podstiču da slušaju aktivno i s radoznalošću—čak i kada se ne slažu.
- ✓ **Inkluzivnost** → Osigurajte da su različite perspektive dobrodošle i zastupljene. Budite svjesni prepreka poput jezika, pristupačnosti, kulturnih normi ili razlika u ličnostima koje mogu uticati na učešće.
- ✓ **Povjerljivost** → Postavite jasna pravila kako biste zaštitili privatnost učesnika, osiguravajući da diskusije ostanu unutar grupe, osim ako se drugačije ne dogovori.
- ✓ **Podržavajuće okruženje** → Proaktivno se nosite s diskriminirajućim ili štetnim jezikom i ponašanjem, jačajući posvećenost grupe inkluzivnosti i poštovanju.

 Ključna misao: Prioritiziranjem povjerenja, sigurnosti i inkluzivnosti, edukatori stvaraju uvjete za duboko angažovanje, kritičko razmišljanje i smislene dijaloge—sve to je ključno za osnaživanje mladih u demokratiji i građanskom životu.

4.2. Demokratsko donošenje odluka: Vježbanje demokratije

Demokratsko donošenje odluka nije samo teoretski koncept – to je praktična vještina koju treba ugraditi u strukturu građanskog obrazovanja. Integriranjem stvarnih procesa donošenja odluka u obrazovne aktivnosti, edukatori omogućuju učesnicima da iz prve ruke dožive saradnju, razmatranje i zajedničku odgovornost. Ovaj pristup modelira demokratiju u akciji, jačajući principe učešća, pravičnosti i odgovornosti.

♦ Zašto demokratsko donošenje odluka ima značaj?

U kontekstu građanskog obrazovanja, demokratsko donošenje odluka ne samo da podučava o demokratiji – ono je živi primjer demokratije. Integracijom inkluzivnog i participativnog donošenja odluka pomažemo mladim ljudima da dožive demokratiju, a ne samo da je proučavaju.

- ✓ **Osnaživanje** → Učesnici vide da njihovi glasovi imaju značaj i da mogu uticati na rezultate.
- ✓ **Kritičko razmišljanje** → Odluke moraju biti obrazložene, debatovane i zajednički usavršene.
- ✓ **Odgovornost** → Grupa preuzima odgovornost za odluke i njihove posljedice, što jača povjerenje i odgovornost.

 Ključna misao: Najbolji način da naučimo demokratiju je da je prakticiramo—kroz aktivno angažiranje u procesima donošenja odluka.

♦ Primjena demokratskog donošenja odluka u praksi

Jedan jednostavan, ali snažan primjer demokratskog donošenja odluka u praksi je Aktivnost "Dogovor grupe" (opisano gore). Kroz zajedničko kreiranje pravila i očekivanja, učesnici iz prve ruke doživljavaju kolektivno donošenje odluka, što dovodi do većeg prihvatanja i posvećenosti. Ovaj proces također pojačava ulogu edukatora kao facilitatora, koji vodi, a ne nameće odluke.

Međutim, demokratsko donošenje odluka nije univerzalno—različite situacije mogu zahtijevati različite pristupe. Facilitatori mogu uvesti različite metode donošenja odluka, ovisno o potrebama grupe:

Izbor pravog metoda:

- ✓ **Traženje konsenzusa** → Najbolje za složene diskusije koje zahtijevaju dubinu, kao što su definiranje zajedničkih vrijednosti ili dugoročnih strategija.
- ✓ **Pravila većine** → Korisno za praktične, operativne odluke, kao što je izbor vremena sastanka ili podjela odgovornosti.
- ✓ **Razmatranje i debata** → Efikasno za vaganje različitih perspektiva, poticanje kritičkog razmišljanja i kompromisa.
- ✓ **Rotirajuće liderstvo** → Omogućava različitim učesnicima da vode diskusije i usmjeravaju odluke, jačajući kolektivno vlasništvo.

Tabela ispod prikazuje razlike, prednosti i izazove s dva glavna metoda demokratskog donošenja odluka: Traženje konsenzusa vs Pravila većine.

Metoda	Opis	Prednosti	Izazovi
Traženje konsenzusa	Traženje rješenja prihvatljivih za sve učesnike, što odražava ideale jednakosti i inkluzivnosti, ali zahtijeva vrijeme, trud i pregovaranje.	Jača razumijevanje i koheziju grupe. Pruža jednaku priliku svim glasovima, minimizirajući marginalizaciju.	Može biti vremenski zahtjevno i logistički teško. Rizik od usporavanja napretka ako se ne postigne dogovor.
Pravila većine	Odluke se donose brže i jednostavnije, ali može doći do isključivanja manjinskih glasova. Najefikasnije u tandemu s otvorenim diskusijama koje omogućuju iznošenje neslaganja.	Efikasno i praktično u većim grupama. Jasni, akcijski rezultati.	Manjinski glasovi se mogu osjetiti isključeno. Prekomjerno korištenje ove metode može obeshrabriti saradnju i izgradnju konsenzusa.

Na kraju, cilj nije samo donošenje odluka, već izgradnja demokratske kulture u kojoj:

- ✓ Različiti glasovi se čuju.
- ✓ Odluke se donose transparentno i pravedno.
- ✓ Učesnici se osjećaju osnaženima da doprinesu i preuzmu odgovornost.

 Ključna misao: Demokratija nije samo glasanje—ona uključuje slušanje, debatiranje, kompromis i preuzimanje odgovornosti za zajedničke rezultate. Prakticiranjem inkluzivnog donošenja odluka, edukatori osnažuju mlade ljude s vještinama i mentalitetom potrebnim za aktivno angažiranje u demokratskom životu.

4.3. Od ideje do razvoja: Pristupi temeljen na donesenim odlukama

Kako bi građanski angažman bio značajan i uticajan, učesnici moraju imati slobodu da identifikuju, diskutuju i prioritziraju pitanja koja su im najvažnija. Iako edukatori igraju ključnu ulogu u vođenju procesa učenja, teme i pitanja koja se istražuju trebaju proizlaziti iz same grupe. Ovaj pristup odozdo prema gore podstiče relevantnost, vlasništvo i dugoročnu motivaciju, osiguravajući da građansko obrazovanje bude zasnovano na stvarnim iskustvima i stvarnim brigama.

♦ Kako ovaj priručnik podržava angažman odozdo prema gore

Aktivnosti u ovom priručniku dizajnirane su da osnaže mlade ljude da definišu i oblikuju svoj put građanskog angažmana:

✓ **Identifikacija ključnih pitanja** → Pomoć učesnicima da reflektuju o svojim iskustvima i izazovima koje primjećuju u svojim zajednicama (pogledajte [Aktivnost 1: Mladi mogu donijeti promjene](#) i [Aktivnost 2: Identifikacija problema](#)).

✓ **Razvijanje definicija problema** → Transformacija općih zabrinutosti u jasne, primjenjive izjave o problemima (pogledajte [Aktivnost 2: Identifikacija problema](#)).

✓ **Formiranje saradničkih grupa i strateških saveza** → Poticaj učesnicima da se povežu s drugima koji dijele njihove interese ili brige, čime se jača kolektivni uticaj (pogledajte **Poglavlje 6: Aktivnost 3 - Pronalaženje vaših saveznika**, [Aktivnost 4 - Razumijevanje i iskorištavanje moći](#), i [Aktivnost 5 - Stvaranje win-win rješenja](#)).

 Ključna ideja: Kada učesnici oblikuju teme s kojima se bave, njihova motivacija i posvećenost raste, što vodi ka održivom građanskom angažmanu.

♦ Snaga saradnje u građanskoj akciji

Efektivna građanska akcija rijetko se postiže u solo angažmanu—ona zahtijeva strateške, kolektivne napore grupa koje predstavljaju zajedničke interese, ideje i rješenja. Grupa koja radi zajedno ima šanse da postigne veći uticaj u svojim zajednicama i šire.

Kako ovaj pristup omogućava efikasnu saradnju:

✓ **Ujedinjavanje resursa** → Udruženi napori omogućavaju maksimalno iskorištavanje resursa i kapaciteta svakog člana grupe.

✓ **Kreiranje zajedničkih strategija** → Saradnja omogućava izradu efektivnih strategija koje kombinuju različite perspektive i iskustva.

 Ključna misao: Niti jedan društveni problem se ne može riješiti u vakuumu. Zajednički rad povećava šanse za stvaranje trajnih promjena u zajednici.

♦ Utemeljivanje angažmana u stvarnim iskustvima

Kako bi mladi ljudi ostali angažirani u građanskoj akciji, njihov angažman mora biti osoban, relevantan i smislen. Ako mogu povezati svoje zagovaranje s vlastitim iskustvima, daleko je veća vjerovatnoća da će ostati posvećeni tokom vremena.

Razmatranje „Zašto?“ iza građanske akcije

- ✓ **Zašto mi je ovo pitanje važno?** → Povezivanje građanske participacije s vlastitim iskustvima i izazovima.
- ✓ **Zašto bih trebao uložiti svoje vrijeme i energiju?** → Razumijevanje kako akcija vodi ka opipljivim promjenama.
- ✓ **Zašto bismo trebali raditi zajedno?** → Prepoznavanje snage kolektivnih napora.

 Ključna misao: Građanski angažman mora biti i hitan i ostvariv. Kada mladi ljudi vide jasan cilj u svom angažmanu, veća je vjerovatnoća da će održati svoje učešće i stvoriti značajne promjene.

♦ Angažman odozdo prema gore kao put ka demokratskoj promjeni

Ovaj pristup angažmanu odozdo prema gore ne samo da osposobljava mlade ljude sa znanjem i vještinama—on ih osnažuje da preuzmu odgovornost za demokratske promjene. Osiguravajući da mladi:

- ✓ **Definiraju** pitanja koja su im važna,
- ✓ **Sarađuju** s istomišljenicima,
- ✓ **Povezuju** svoj aktivizam s vlastitim stvarnim iskustvima,

Oni postaju aktivni učesnici u demokratiji, spremni da izazovu nepravde, zagovaraju promjene i oblikuju budućnost.

4.4. Razmatranje aktuelnih događanja u stvarnom vremenu, prilagodba potrebama grupe

Građansko obrazovanje je najefikasnije kada je povezano sa stvarnim iskustvima učesnika. Razmatranje aktuelnih događanja omogućava edukatorima da povežu demokratske principe sa stvarnim iskustvima, pružajući praktične primjere kako demokratija funkcioniše (ili ne funkcioniše) u društvu. Da bi se ovo postiglo, edukatori moraju ostati fleksibilni, odgovorni i usklađeni sa potrebama i interesima svoje grupe.

♦ Zašto razmatranje aktuelnih dešavanja ima značaj

✓ **Relevantnost** → Povezivanje diskusija s dešavanjima u stvarnom svijetu pomaže učesnicima da vide kako se demokratski principi primjenjuju u njihovim svakodnevnim životima.

✓ **Angažman** → Aktuelna dešavanja često su teme o kojima su učesnici već radoznali ili strastveni, što ih čini prirodnim početnim tačkama za dijalog.

✓ **Kritičko razmišljanje** → Analiziranje trenutnih događaja pomaže učesnicima da istraže različite perspektive, preispitaju pretpostavke i procijene izvore informacija.

✓ **Oснаživanje** → Razumijevanje aktuelnih dešavanja podstiče građanske akcije, pomažući učesnicima da sebe vide kao agente promjena u svojim zajednicama.

 Ključna misao: Građansko obrazovanje je najefikasnije kada je živo, evoluira i odgovara na pitanja koja oblikuju svjetonazore učesnika.

♦ Strategije za razmatranje aktuelnih dešavanja

 Budite informisani → Edukatori treba da budu upoznati sa lokalnim, nacionalnim i globalnim dešavanjima koji mogu biti relevantni za grupu. Fokus bi trebao biti na vođenju diskusija i pomaganju učesnicima da reflektuju, a ne na tome da postanete stručni analitičar koji daje odgovore.

 Prilagodite se → Budite spremni prilagoditi planove lekcija kako biste se bavili novim pitanjima koja učesnici smatraju važnim.

 Koristite pitanja otvorenog tipa → Podstičite kritičko razmišljanje postavljanjem pitanja kao što su:

- Šta mislite da je uzrokovalo ovaj događaj?
- Ko je uključen i ko je pogođen?
- Kako ovaj problem utiče na vašu zajednicu?
- Koji demokratski principi su u pitanju (ili su prekršeni)?
- Koja rješenja ili odgovori bi mogli biti mogući?

 Fokusrirajte se na proces, a ne na sadržaj → Umjesto da se diskusija vrti oko toga ko je „u pravu“ ili „u krivu“, naglasite demokratske procese—kako se odluke donose, ko drži vlast i kako građani mogu učestvovati.

 Povežite sa osnovnim demokratskim principima → Uokvirite diskusiju oko vrijednosti kao što su ljudska prava, jednakost, održivost i pravda, pomažući učesnicima da razumiju kako se ovi principi jačaju ili ugrožavaju u stvarnim situacijama. (Za referencu, pogledajte **Poglavlje 2.10: Osnovne demokratske vrijednosti**.)

♦ Prilagodba brigama i interesima grupe

- ✓ **Budite pažljivi** → Slušajte diskusije i brige učesnika; njihova radoznalost treba oblikovati fokus diskusije.
- ✓ **Stvorite prostor za emocionalne reakcije** → Prepoznajte da aktuelni događaji mogu izazvati snažne emocije. Priznajte ove reakcije, uz održavanje konstruktivnog dijaloga ispunjenog poštovanjem.
- ✓ **Podstičite građansku akciju** → Kada je prikladno, usmjerite učesnike ka smislene reakcijama, kao što su zajednički projekti, zagovaračke inicijative ili podizanje svijesti.

 Ključna misao: Građansko obrazovanje ne bi trebalo samo objašnjavati demokratiju—ono bi trebalo inspirisati učesnike da se angažiraju s njom u stvarnom vremenu.

♦ Primjer u praksi: Reagiranje na građansko obrazovanje

Scenario: Veliki izbori, društveni pokret ili krizna situacija dešava se prije ili tokom sesije.

Kako reagirati:

- Pauzirajte svoj planirani program kako biste diskutovali o događaju.
- Potičite učesnike da podijele svoja mišljenja i analiziraju različite stavove.
- Koristite listu osnovnih demokratskih vrijednosti iz Poglavlja 2 za vođenje diskusije:

- Kako ovaj događaj pojačava ili izaziva demokratske vrijednosti?
- Koje uloge institucije, mediji i građani igraju u oblikovanju ishoda?
- Koje građanske akcije mogu preduzeti pojedinci ili grupe kao odgovor na dešavanja?

Ovaj fleksibilni pristup u stvarnom vremenu osigurava da građansko obrazovanje ostane relevantno, angažirajuće i osnažujuće, pomažući učesnicima da povežu demokratske principe sa stvarnim situacijama njihovog svijeta.

 U zaključku: Razmatranjem aktuelnih dešavanja u stvarnom vremenu, edukatori čine građansko obrazovanje dinamičnim i duboko značajnim, opremajući mlade ljude da razmišljaju kritički i preduzmu odgovorne akcije u društvu koje se stalno mijenja.

4.5. Razgovaranje o politici bez promoviranja političke agende

Iako je potpuna neutralnost nemoguća, uloga edukatora nije promovirati vlastite političke stavove ili ideologiju. Umjesto toga, fokus bi trebao biti na osnaživanju učesnika da razviju vlastite informirane perspektive. Građansko obrazovanje treba osposobiti mlade ljude alatima za postavljanje promišljenih pitanja, angažiranje u kritičkom razmišljanju i formiranje neovisnih zaključaka—umjesto da ih vodi prema specifičnom stavu.

♦ Održavanje svijesti o dinamici moći

Kao edukator, imate inherentnu poziciju autoriteta koja može suptilno uticati na perspektive učesnika. Važno je pristupiti ovoj ulozi sa samosviješću i osjetljivošću.

Što biste trebali učiniti:

- ✓ Izrazite posvećenost univerzalnim demokratskim principima — kao što su ljudska prava, jednakost i vladavina prava — dok izbjegavate stranačke perspektive.
- ✓ Potičite analizu i diskusiju umjesto da vodite razgovore prema specifičnom mišljenju.
- ✓ Facilitirajte refleksiju umjesto da namećete zaključke—vaša je uloga voditi, a ne diktirati.

 Ključna misao: Građansko obrazovanje treba biti fokusirano na istraživanje ideja učesnika, poticanje debate i razvoj kritičkog razmišljanja—ne na jačanje ličnih stavova edukatora.

♦ Preusmjeravanje pitanja na grupu

Učesnici mogu tražiti vaše mišljenje o aktuelnim dešavanjima, političkim figurama ili kontroverznim pitanjima. Iako može biti primamljivo odgovoriti direktno, to može nenamjerno otuđiti određene učesnike ili učvrstiti lične pristranosti. Umjesto toga, iskoristite ove trenutke kao prilike za jačanje kritičkog razmišljanja i dijaloga.

Preusmjerite pitanja s promptima kao što su:

- ✓ "Šta mislite o ovom pitanju?"
- ✓ "Zašto postavljate ovo pitanje?"
- ✓ "Gdje ste pročitali, gledali ili čuli o tome?"
- ✓ "Mislite li da je izvor pouzdan? Zašto ili zašto ne?"

Ova pitanja otvorenog tipa potiču učesnike da analiziraju informacije, reflektiraju o vlastitim perspektivama i angažiraju se s različitim gledištima.

♦ Rad sa vanjskim govornicima

Kada pozivate gostujuće govornike, kao što su donosioci odluka, stručnjaci ili edukatori, važno je razmotriti njihove političke stavove i potencijalne pristranosti.

Najbolje prakse:

- ✓ Osigurajte uravnoteženu zastupljenost pozivanjem govornika iz različitih pozadina.
- ✓ Ako je prisutan samo jedan govornik, zamolite ga da se fokusira na svoja iskustva, vrijednosti i stručnost—umjesto da promovira specifičnu političku agendu.
- ✓ Potičite učesnike da postavljaju kritička pitanja, jačajući njihovu ulogu kao angažiranih građana.

 Ključna misao: Prisutnost vanjskih glasova treba unaprijediti demokratsko učenje, a ne forsirati jedinstvenu perspektivu.

♦ Razvijanje medijske pismenosti i kritičkog razmišljanja

Građansko obrazovanje ne bi trebalo samo predstavljati činjenice—ono bi trebalo osposobiti učesnike da procjenjuju informacije kritički. Potičite učesnike da procijene kredibilitet vijesti, društvenih medija i drugih izvora.

Smjernice za kritičku medijsku i informatičku pismenost:

- ☐ **Gdje ste pronašli ove informacije?** Da li su iz pouzdane novinske kuće, objave na društvenim mrežama ili nepoznate web stranice?
- ☐ **Da li informacije izgledaju razumno i zasnovano na činjenicama?** Da li se slažu s poznatim činjenicama, ili sadrže pretjerivanja, spekulacije ili moguće dezinformacije?
- ☐ **Da li je sadržaj dizajniran da izazove snažnu emocionalnu reakciju?** Ako se čini šokantnim, uznemirujućim ili izaziva ljutnju, važno je provjeriti činjenice prije nego što vjerujete ili dijelite.
- ☐ **Možemo li vjerovati izvoru? Zašto ili zašto ne?** Ko posjeduje ili finansira platformu, i da li ona ima historiju pouzdanog izvještavanja?
- ☐ **Ko je kreirao ovaj sadržaj i koji bi mogao biti njihov cilj?** Da li postoji potencijalna pristranost? Da li je autor povezan s određenom političkom, korporativnom ili ideološkom grupom?
- ☐ **Kako možemo provjeriti ove informacije?** Da li se iste tvrdnje mogu pronaći u više nezavisnih izvora? Da li postoje pouzdani alati za provjeru činjenica?
- ☐ **Koje druge perspektive ili izvore bismo mogli istražiti?** Da li informacije odražavaju samo jednu tačku gledišta, ili su razmatrane različite perspektive? Da li postoje alternativni izvori koji nude različita gledišta?

Pravilo: Uvijek preispitujte, uporedite i provjerite prije nego što prihvatite ili podijelite informacije. Kričičko razmišljanje je najbolja odbrana od dezinformacija i manipulacije.

 Ključna misao: Integriranjem medijske pismenosti i evaluacije izvora u građansko obrazovanje, učesnici uče kako odgovorno navigirati informacijama u digitalnom svijetu.

♦ Izbjegavanje uobičajenih zamki

Kao edukator, dijeljenje svojih ličnih mišljenja—čak i nenamjerno—može:

 Otuđiti učesnike → Određeni stavovi mogu učiniti da se pojedinci osjećaju isključenima ili nedovoljno cijenjenima.

 Smanjiti povjerenje → Percipirana pristranost može umanjiti vaš kredibilitet kao facilitatora.

 Ograničiti kričičko razmišljanje učesnika → Učesnici se mogu početi oslanjati na vaša mišljenja umjesto da razvijaju svoja vlastita.

 Ključna misao: Uloga građanskog edukatora je da vodi, postavlja pitanja i osnažuje—ne da propisuje mišljenja.

4.6. Zaključci i ključne poruke

Ovo poglavlje je prikazalo osnovne principe i najbolje prakse za građansko obrazovanje, naglašavajući važnost stvaranja sigurnih prostora za otvoreni dijalog i slobodnu razmjenu ideja, čineći građansko obrazovanje relevantnim razmatranjem aktuelnih događanja i prilagođavanjem interesima učesnika, kao i prakticiranjem demokratskog donošenja odluka kako bi se osigurao pristup učenju odozdo prema gore.

♦ Ključne poruke za edukatore

- ❖ **Modelirajte demokratske vrijednosti** → Djelujte kao facilitator, a ne kao instruktor, potičući kritičko razmišljanje i otvorenu debatu.
- ❖ **Potičite vlasništvo** → Dopustite učesnicima da definišu pitanja koja su im najvažnija.
- ❖ **Promovirajte saradnju** → Naglasite važnost kolektivne akcije za postizanje značajnih promjena.
- ❖ **Ojačajte medijsku pismenost** → Osposobite učesnike da kritički analiziraju vijesti, izvore i političke narative.
- ❖ **Održavajte neutralnost** → Izbjegavajte promoviranje osobnih političkih stavova, osiguravajući povjerenje i inkluzivnost.

Aktivnosti poput zajedničkog kreiranja pravila grupe pojačavaju zajedničku odgovornost i demokratski angažman. Refleksija o praktičnim implikacijama demokratskih vrijednosti kroz stvarne događaje jača demokratsko razumijevanje i angažman.

Demokratija nije statična—ona je oblikovana aktivnim, angažiranim građanima. Cilj građanskog obrazovanja nije samo informirati, već inspirirati—osposobiti i osnažiti mlade ljude da:

- Kritički razmišljaju o demokratskim sistemima i procesima.
- Angažiraju se konstruktivno s različitim perspektivama.
- Preduzmu značajne akcije za poboljšanje svojih zajednica.

 Ključna poruka: Potičući kulturu povjerenja i međusobnog poštovanja, potičući refleksiju i kritičko razmišljanje, i prioritetizirajući relevantnost, edukatori stvaraju transformativna iskustva u učenju koja osposobljavaju učesnike da aktivno doprinesu inkluzivnijem, pravednijem i demokratskijem društvu.

5. Inspirativne Inicijative Mladih u taliji, Rumuniji i Bosni i Hercegovini

Ovo poglavlje prikazuje inspirativne priče o uspješnim inicijativama koje vode mladi, pokazujući kako mladi ljudi mogu pokrenuti značajne, sistemske i trajne promjene unutar svojih zajednica. Ovi primjeri ističu potencijal mladih kao moćnih pokretača promjena, koji koriste dostupne demokratske kanale kako bi utjecali na politike, zalagali se za socijalna pitanja i mobilizirali druge oko zajedničkih ciljeva. Istražujući ove priče, čitatelji mogu dobiti uvid u praktične strategije za angažman zajednice, razumjeti utjecaj koji mladi mogu postići i osjećati se osnaženi da poduzmu slične korake u vlastitim kontekstima.

5.1. Skejtpark u Câmpia Turzii – Naša Priča

Prije nekoliko godina, tačnije 2019. godine, skejtanje je postalo *najveća stvar* među djecom u našem gradu. Bio je to međunarodni trend — cool, energičan i uzbudljiv — i naravno, svi su ga htjeli probati. Nismo bili izuzetak. Ulice **Câmpia Turzii**, našeg malog ruralnog grada, bile su pune mladih koji su učili trikove, dijelili skejtove i maštali o takmičenjima koja smo gledali na internetu.

Ali imali smo jedan veliki problem: **nismo imali gdje voziti skejt**.

Vježbali smo po trotoarima, u parkovima ili na ulicama — gdje god bismo našli malo prostora. Ali nova lokalna policija, tek osnovana i željna da se dokaže, to nije odobravalala. Dolazili su, grdili nas, pa čak i kažnjavali neke od nas što vozimo skejt na javnim mjestima. Počeli smo se osjećati kao da nismo dobrodošli u vlastitom gradu samo zato što radimo nešto što volimo.

Tada smo jednog dana odlučili da nešto preduzmemo.

Zajedno s velikom grupom djece i mladih — neki od nas su još uvijek išli u osnovnu školu, a neki su već bili tinejdžeri — **organizovali smo se**. Razgovarali smo o onome što želimo: ne samo da nas ostave na miru, već da dobijemo pravi **skejtpark**, mjesto izgrađeno za nas i druge u gradu koji žele probati ovaj sport. Znali smo da moramo podići glas, pa smo isplanirali da odemo direktno u **općinu**.

Kad je došao taj dan, okupili smo se ispred zgrade, držeći natpise i stojeći u dugačkom redu ispred ulaza. Neki od nas su bili nervozni. Drugi odlučni. Vježbali smo šta ćemo reći. Pazili smo da ne vičemo niti protestujemo — željeli smo **pokrenuti razgovor**.

Na kraju je gradonačelnik izašao da vidi šta se dešava. U početku je djelovao iznenađeno. Možda čak i pomalo zbunjeno šta da misli o tolikoj grupi djece ispred svoje kancelarije. Ali mi smo bili spremni. Jedan od starijih tinejdžera — neko ko je bio dobar govornik — istupio je i objasnio našu ideju. Rekao mu je koliko nam je skejtbording postao važan, kako nas održava aktivnima i fokusiranima, kako nam daje osjećaj identiteta. Jedna djevojka se uključila i spomenula koliko često budemo kažnjeni samo zato što želimo raditi nešto što ne bi trebalo biti zabranjeno — igrati se i kretati.

Bili smo pristojni, ali odlučni. Rekli smo mu da ne želimo kršiti pravila — želimo **rješenje**.

Nešto stvarno. Čak smo se ponudili da pomognemo osmisлити dizajn skejtparka i rekli da bismo rado prikupljali sredstva ili pomagali u čišćenju prostora, ako bude potrebno.

Na naše iznenađenje, **gradonačelnik nas je saslušao**, pa čak i postavio nekoliko pitanja. A onda je, na naše oduševljenje, rekao nešto poput: „**Hajde da vidimo šta možemo uraditi.**”

Otišli smo tog dana osjećajući se **osnaženo i saslušano**.

Otprilike godinu dana kasnije, u našem gradu je izgrađen **prekrasan skejtpark**. Odmah pored njega postavljen je i **košarkaški teren**, oba prostora otvorena za cijelu zajednicu. Danas svaki dan tamo možete vidjeti ljude svih uzrasta — skejtaju, igraju se, odmaraju, isprobavaju nove trikove i provode vrijeme zajedno.

Ako smo nešto naučili iz ovog iskustva, onda je to: **ne bojte se sanjati i ne ustručavajte se da progovorite** — pogotovo kada vaša ideja može koristiti i drugima. Svako mišljenje je važno. I bez obzira na to koliko imate godina, odakle dolazite ili kojoj etničkoj grupi pripadate, **vaš glas se računa**. Kada pronađete hrabrost da ga upotrijebite, često ćete otkriti da i drugi osjećaju isto.

A zajedno — možemo napraviti promjenu.

Slika iz članka u *Transilvania Business*: “Câmpia Turzii va avea un complex sportiv cu skate park”, autorica: Nora Dumitrescu¹⁶.

¹⁶ <https://www.transilvianibusiness.ro/2020/09/16/campia-turzii-va-avea-un-complex-sportiv-cu-skate-park/>

5.2. Spazio 126: Od kolektiva prijatelja do omladinske asocijacije u Ćenovi

Nakon prvog talasa COVID-19 i popuštanja restrikcija, počeli smo diskutovati o potrebi borbe protiv socijalne izolacije i stvaranja živahne omladinske zajednice koja bi mogla nuditi društvene inicijative. Kao grupa prijatelja, sastajali smo se češće, razmišljajući o načinima da stvorimo nešto značajno za mlade ljude u prigradskim naseljima—prostor u kojem bismo se mogli angažovati i doživjeti naš lokalni prostor. Rješenje je bilo jasno: osnovali bismo vlastitu asocijaciju, mjesto za okupljanje, centar za promjene i izvor društvene obnove u zajednici.

Ono što je započelo kao neformalne diskusije, uskoro se transformiralo u Spazio 126, našu asocijaciju, a počeli smo predstavljati inicijative javnosti. Svaka aktivnost koju smo organizovali tokom godina igrala je ključnu ulogu u uspostavljanju naše prisutnosti u tom području. Kroz to vrijeme, izgradili smo nova partnerstva i povezanost s organizacijama istomišljenika, proširujući i obogaćujući mrežu odnosa u naselju i gradu.

Ovaj put nas je također doveo do revitalizacije napuštenih prostora u Multipraktik centru Lagaccio, gdje smo sada čvrsto uspostavljeni. Ovaj projekt obnove ne samo da je vratio ove prostore u javnu upotrebu, već je stvorio horizontalno upravljani društveni centar za zajednicu.

Naravno, birokratija ostaje najveći izazov za grassroots organizacije poput naše. Administrativni zahtjevi potrebni za održavanje asocijacije i realizaciju inicijativa predstavljaju značajne prepreke, kako u pogledu težine, tako i u pogledu finansijskog opterećenja koje nose. Naš politički stav je neovisan o bilo kojoj stranci ili interesima većine, prioritetizirajući solidarnost i kolektivno učešće.

Međutim, bez Spazio 126, naš prostor bi bio bez samoorganizirane, omladinske inicijative koja stvara društveni uticaj. Ako bi ovaj napor bio prekinut, mnogi mladi ljudi ostali bi bez prostora za povezivanje, čime bi se dodatno pogoršala društvena izolacija koju moderna društva često podržavaju.

NASSA: Ideje, festivali i politika u našem gradu.

U 2021. godini, počeli smo diskutovati o ideji stvaranja asocijacije. Često smo se okupljali kao prijatelji i razgovarali o onome što nedostaje u našem gradu i što ne funkcioniše. Nakon nekog vremena, odlučili smo da je vrijeme da prestanemo s pritužbama i počnemo stvarati promjene. Od tada, postojala su tri ključna trenutka kada smo zaista osjećali da smo doprinijeli zajednici.

Prvi je bio **Work Café**, što je bio značajan događaj. Mnogi su učestvovali, i to nam je dalo početnu energiju da nastavimo vjerovati u projekt koji smo oživjeli.

Drugi trenutak bio je „**Sextival**“. Ovaj festival je bio posvećen rodnoj ravnopravnosti, seksualnosti i važnim temama koje često ostaju neprepoznate, poput edukacije o seksu. Godine 2024. organizovali smo dan rasprave s kandidatima u našem gradu. To je bio prvi put da se takav događaj organizovao u našem gradu. Mnogi su govorili, a veliki broj birača je prisustvovao, što je učinilo ovaj trenutak značajnim i uticajnim (proveli smo tri dana plaćuci od radosti nakon događaja).

Nastaviti naš rad nije lako. Jedan od naših najvećih izazova je osigurati generacijsku smjenu i uključiti više mladih ljudi. Želimo im pomoći da shvate da aktivizam znači preuzimanje odgovornosti. Mnogi mladi ljudi ne znaju šta je neprofitna organizacija—ne shvataju da to nije posao, niti je samo volontiranje. To je okupljanje za veći cilj: doprinos dobrobiti zajednice.

Bez naših napora, naš prostor bi bio manje prilagođen našim potrebama. Nassa je, na primjer, jednostavan prostor u kojem se možemo okupljati petkom, dijeliti obrok, igrati igre, zabavljati se i razmjenjivati ideje u sigurnom okruženju. To je prostor stvoren za nas, mlade ljude, koji nudi alternativu samo okupljanju u barovima ili provođenju vremena na ulici.

5.3. Jajce: Tinejdžeri zaustavili segregaciju škola u Bosni i Hercegovini

U julu 2016. godine, hrabra grupa srednjoškolaca iz Jajca, Bosna i Hercegovina, ustala je protiv pokušaja daljeg segregiranja škola u njihovom gradu prema podjelama sistema „Dve škole pod jednim krovom“. Uprkos skepticizmu, strahu i ravnodušnosti njihove zajednice, ovi mladi aktivisti uspješno su oborili vladinu odluku i inspirisali nacionalnu diskusiju o etničkim podjelama u obrazovanju.

Slika iz filma "Dvije škole" Srđana Šarenca, koja prikazuje etnički podjeljenu srednju školu u bosanskom gradu Travniku¹⁷.

Sistem "Dvije škole pod jednim krovom" uveden je u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) kao postratna mjera za zaštitu kulturnih i jezičkih prava povratnika. Međutim, više od dvije decenije kasnije, ovaj sistem i dalje perpetuira etničku segregaciju i diskriminaciju, stvarajući podjelu umjesto jedinstva. U Jajcu, kantonalne vlasti su predložile stvaranje nove podjeljene škole koja bi razdvajala učenike prema etničkoj pripadnosti i kurikulumu. Prepoznajući ovo kao štetan korak unazad, učenici su organizovali proteste, držeći transparente sa snažnim porukama poput „Da li to zaista radimo u 21. vijeku?“ i „Može se to raditi zajedno, ipak.“

Strah i apatičnost prvobitno su obilježavali reakciju zajednice na njihove proteste. Iako su neki podržavali njihove napore, konkretna podrška bila je oskudna. „Imali smo neku podršku“, objasnio je Ivica, jedan od glavnih aktivista, „ali kada je došlo do strateške pomoći, svi su ostali tihi.“ Nisu se obeshrabrili, pa su studenti nastavili dalje. Potražili su pomoć od organizacija poput Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), koja im je pomogla u planiranju javnih debata i razvoju njihovih zagovaračkih vještina.

¹⁷ Kadić, Neira (28. februar 2019), Balkan Diskurs:

<https://balkandiskurs.com/en/2019/02/28/youth-heroes-jajce-teens-halt-further-segregation-in-schools/>

Aktivisti su predložili kompromis: učenici različitih etničkih pozadina pohađali bi nastavu zajedno, osim za "nacionalne" predmete poput jezika, religije i historije. Iako nije bio idealan, ovaj pristup je izbegao potpunu segregaciju, a istovremeno očuvao kulturne i jezičke razlike. Učenici su također ukazali na pogrešno usmjerene prioritete vlasti, ističući da bi sredstva potrošena na segregaciju mogla biti iskorištena za rješavanje hitnih potreba kao što je poboljšanje školske infrastrukture.

U značajnoj pobjedi, kantonalna vlada je povukla svoju odluku o stvaranju nove podjeljene škole. Od školske 2018-2019. godine, učenici Jajca nastavili su zajedničko učenje za većinu predmeta, dok su nacionalni predmeti pohađani posebno. Ovaj kompromis predstavljao je korak ka jedinstvu u duboko podeljenom obrazovnom sistemu. „Ove škole su naše“, rekao je Ivica, „i imamo potpuno pravo da odbacimo podjele.“

Aktivizam mladih iz Jajca stekao je nacionalno i međunarodno priznanje, inspirišući druge zajednice širom Bosne i Hercegovine da preispitaju podjelu u obrazovnim praksama. Njihova priča pokazuje snagu omladinskog građanskog aktivizma u suočavanju sa sistemskim problemima i unapređenju pomirenja u postkonfliktnim društvima. Danas, ovi mladi lideri podsjećaju region da je promjena moguća kada se podignu glasovi, pokaže upornost i kada se jedinstvo stavlja ispred podjela.

6. Radionice – Praktičan pristup

Ovaj odjeljak pruža detaljna uputstva i smjernice za vođenje seta angažirajućih, prilagodljivih obrazovnih aktivnosti dizajniranih za formalne i neformalne obrazovne sredine. Aktivnosti se oslanjaju na stručnost i iskustva partnera konzorcija, kao i na slobodno dostupne resurse za građansko obrazovanje.

Umjesto da služi kao iscrpan kurikulum, ovaj priručnik nudi strukturirani, ali fleksibilni slijed aktivnosti—svaka se nadovezuje na prethodnu—kako bi pomogao učesnicima u razvoju ključnih građanskih kompetencija, poput kritičkog razmišljanja, dijaloga, donošenja odluka, pregovaranja i zagovaranja. Aktivnim učešćem u ovim radionicama, učesnici prelaze iz teorije u praksu i doživljavaju demokratiju u akciji—osposobljavajući ih znanjem, vještinama i samopouzdanjem da postanu informirani, angažirani i aktivni građani u svojim zajednicama i šire.

Pregled aktivnosti:

#	Aktivnost	Trajanje	Broj stranica
1	Mladi kao nosioci promjena (link)	40-50 min	53-54
2	Identifikacija problema (link) Dio 1: Preliminarna identifikacija problema Dio 2: Problem ispod problema Alternativa: World Cafe za identifikaciju problema	90-120 min 40-55 min 45 min 90 min	55-57
3	Pronalaženje saveznika (link) Dio 1: Vrijednosti Dio 2: Spektar saveznika	90 min 25-30 min 40 min	58-60
4	Razumijevanje i iskorištavanje moći (link) Dio 1: Igra sistema Dio 2: Stupovi moći	90 min 30 min 55 min	61-63
5	Postizanje win-win rješenja (link) Dio 1: Crveni vs Plavi Dio 2: Koraci do win-win	90 min 40 min 40 min	64-66
6	Komunikacijska strategija (link) Dio 1: Telefonski crtež Dio 2: Elevator pitch	90-120 min 30-40 min 60-80 min	67-69
7	Facilitacija promjena (link) Dio 1: 8 koraka promjena Dio 2: Mapiranje akcije	90-180 min 40 min 40 min	70-72

6.1. Mladi kao nosioci promjena

Cilj: (1) stvoriti okruženje u kojem se mladi ljudi osjećaju spremni podijeliti svoja mišljenja o angažmanu mladih i mogućnosti promjene; (2) razviti dublje razumijevanje među učesnicima o potencijalnom uticaju omladinskih inicijativa.

 Trajanje: 40-50 minuta

 Materijali za radionicu:

- Projektor / Laptop
- Priča o uspješnoj [omladinskoj promjeni u Jaicu](#) (ili drugoj relevantnoj priči iz Rumunije ili Italije).

Priprema prije radionice:

- Pripremite prostor, osiguravajući odgovarajući broj stolica za unutrašnji i spoljašnji krug u formatu „fishbowl“.
- Odaberite priču o slučaju (poglavlje 3) koja je prilagođena fokusu radionice, naglašavajući akcije koje su mladi ljudi poduzeli i kako su postigli promjenu.

(10 min) **Energizer:** [„Ustani ako...”](#)

Fishbowl aktivnost - Moć mladih u stvaranju promjena

 Trajanje: 30-40 minuta

♦ Korak 1: Postavljanje osnove (Priprema i postavljanje – 5 min)

- **Uvod:** Prikazivanje slike postavke [Fishbowl diskusije](#). Ukratko objasnite koncept: U Fishbowl diskusiji, neki učesnici govore, dok drugi aktivno slušaju. Ovaj format potiče dublji dijalog i promišljeno učešće.
- **Podjela priče o slučaju:** Podijelite priču o slučaju i dajte učesnicima 10 minuta da je pročitaju. Objasnite da ova priča služi kao odskočna daska za diskusiju o tome kako mladi ljudi mogu stvoriti promjene.
- **Postavljanje prostora:** Uz pomoć grupe, postavite Fishbowl format:
 - **Unutrašnji krug (Govornici):** Oni koji aktivno diskutiraju.
 - **Spoljašnji krug (Slušači):** Posmatraju, slušaju i reflektuju.
 - **Jedna otvorena stolica:** Omogućava učesnicima da se pridruže diskusiji kada su spremni.

♦ Korak 2: Objašnjavanje pravila i smjernica za učešće (5 min)

- **Objasnite pravila Fishbowl-a:** Učesnici u spoljašnjem krugu slušaju, dok samo oni u unutrašnjem krugu govore. Ostavite jedno mjesto otvoreno u unutrašnjem krugu kako bi učesnici iz spoljnog kruga mogli da se pridruže diskusiji ako žele. Diskusija teče prirodno, bez prekida ili podizanja ruku.
- **Kako učestvovati:**
 - Ako ste u spoljašnjem krugu i želite doprinijeti:
 - Sjedite na otvorenu stolicu kako biste se pridružili unutrašnjoj diskusiji.
 - Stanite iza učesnika da biste signalizirali da želite zauzeti njihovo mjesto.
 - Nakon što govorite, budite pažljivi prema rotaciji kako bi i drugi mogli učestvovati.
 - Ako vas zamole da izađete, učinite to ljubazno i nastavite se angažirati kao aktivni slušalac.
- **Savjet za facilitatora:** Potičite učesnike da izađu iz svojih zona komfora, ali poštujte lične izbore—neki će možda više voljeti da slušaju. Ponavljajte važnost poštovanja dijaloga: aktivno slušanje, nadograđivanje na tuđe stavove i konstruktivno angažovanje.

♦ Korak 3: Vođenje diskusije (20-30 min)

- Otvorite s općim razmišljanjem o priči o slučaju: „Šta vam je najviše zapalo za oko u ovoj priči? Da li vas podsjeća na bilo koje stvarne situacije?“
- Postepeno usmjerite fokus na vlastita iskustva učesnika, ideje i perspektive o tome kako mladu mogu uticati. Koristite otvorena pitanja kako biste produbili razgovor:
 - „Možete li podijeliti primjer omladinske promjene u vašoj zajednici?“
 - „Koji su izazovi s kojima se mladi suočavaju prilikom pokušaja stvaranja promjena?“
 - „Koje male, realistične akcije mladi mogu poduzeti danas?“
 - „Ako biste imali neograničene resurse, koji problem biste prvo riješili?“
- Posmatrajte dinamiku grupe i nježno potaknite tiše učesnike da se pridruže razgovoru. Držite diskusiju fokusiranu, ali fleksibilnu, dopuštajući organsko istraživanje ideja.

♦ Korak 4: Zaključak i refleksija (10 min)

Zahvalite učesnicima na njihovim doprinosima i idejama. Pozovite ih da razmisle o tome kako su se osjećali tokom Fishbowl-a i koje uvide će ponijeti dalje. Rezimirajte ključne trenutke iz diskusije i, ako je moguće, ponovo pregledajte priču o slučaju zajedno s dodatnim primjerima. Naglasite da promjena može početi malim koracima i rasti s vremenom, trudom i hrabrošću.

6.2. Identifikacija problema

Cilj: Pomoći učesnicima da prepoznaju šta im je važno i jasne akcijske promjene na kojima mogu raditi.

 Trajanje: 90-120 minuta

 Materijali za radionicu:

- ☐ Google Sheets prezentacija i projektor I/ILI Dijagrami riblje kosti za analizu osnovnih uzroka
- ☐ Materijali za grupni rad - markeri i olovke
- ☐ (Opcija 1) Ljepljive papirići, flip chart ili papir i traka (za pričvršćivanje papira na zidove)
- ☐ (Opcija 2) Materijali za World Cafe
- ☐ [Handout Dijagrama riblje kosti](#)

Tok radionice:

- 1 Energizer – Grupno žongliranje (opcionarno, 10 min)
- 2 Dio 1: Preliminarna identifikacija problema (40-55 min)
- 3 Dio 2: Problem ispod problema (45 min)
- 4 Alternativna aktivnost: World Cafe za identifikaciju problema (90 min)

(10 minuta) **Energizer:** [Grupno žongliranje](#)

♦ Dio 1: Preliminarna identifikacija problema

 Trajanje: 40-55 minuta

Grupni rad: [Radionica Mapiranja sličnosti](#) - Koristeći ljepljive papiriće, učesnici zajednički identifikuju i kategorizuju izazove koje žele da adresiraju, postavljajući temelje za analizu osnovnih uzroka i razvoj strategije kampanje.

♦ Dio 2: Problem ispod problema

 Trajanje: 45 minuta

♦ Korak 1: Uvod i okvir (10 minuta) - [Bilješke facilitatora](#)

- (Opcionalno) Prikazivanje kratkog „reveal“ filmskog klipa ili upotreba stvarnog primjera kako površinski problemi često maskiraju dublje probleme.
- **Zašto analiza osnovnih uzroka ima značaj:**
 - Pojašnjava izazov – Pretvaranje apstraktnih problema u konkretne i specifične.
 - Identifikuje efikasne intervencije – Pronalaženje stvarnih, akcijskih promjena umjesto privremenih rješenja.
 - Sprečava ponavljanje problema – Rješavanje površinskih problema ne vodi ka održivim promjenama.
- **Metodologije:** "Problem ispod problema", Dijagram riblje kosti, Pravilo 80/20

♦ Korak 2: Primjena u grupama (30 min)

- Ponovo formirajte učesnike u male grupe iz prethodnih aktivnosti. Zatražite od svake grupe da odabere jedan problem iz prethodnih diskusija za analizu.
- [Koristite Dijagram](#) riblje kosti da diskutujete preliminarni problem identifikovan tokom grupnog rada i radite na identifikaciji osnovnih uzroka na kojima grupe mogu planirati intervencije za akcijske promjene.
 - **Korak 1:** Podijelite šablone [Dijagrama](#) riblje kosti i neka grupe jasno definišu problem (napišite ga na "glavi" dijagrama); identifikujte glavne kategorije uzroka (npr. Ljudi, Sistemi, Politike, Resursi, Okruženje); i predložite specifične faktore koji doprinose svakoj kategoriji.
 - **Korak 2:** Primijenite Tehniku 5 Zašto: Grupa odabire jedan ključni uzrok sa svog Dijagrama riblje kosti; postavlja „Zašto?“ najmanje pet puta kako bi dublje istražila; i zapisuje odgovore dok se ne pojavi osnovni problem.
 - **Korak 3:** Prioritizacija korištenjem Pravila 80/20: Identifikujte "vitalnih nekoliko" uzroka koji pokreću većinu efekata problema. Diskutujte: "Ako bismo mogli riješiti samo jedan ili dva ključna osnovna uzroka, koji bi imali najveći uticaj?"

 Uloga facilitatora: Potičite kritičko razmišljanje i diskusiju—nemojte dopustiti da se grupe zadovolje površinskim odgovorima. Podsjetite učesnike da problemi često imaju više osnovnih uzroka. Cilj nije samo identifikacija problema, već pronalaženje rješenja.

♦ Korak 3: Zaključak i sljedeći koraci (5 min, opcionalno)

Formiranje Grupa za omladinsku advokaturu (YAC): Učesnici reflektuju i diskutuju kojoj YAC grupi žele da se pridruže. Potičite grupe da: razmijene kontakt informacije, postavljaju kanale komunikacije (WhatsApp, email, grupni chat) i identifikuju sljedeće korake za akciju (naknadni sastanci, istraživanje, promocija).

Alternativna aktivnost: World Cafe za identifikaciju problema

 Trajanje: 90 minuta

Uputstva: [World Cafe za identifikaciju problema](#)

Cilj: Istražiti izazove u zajednici, identifikovati osnovne uzroke i razviti akcijske uvide kroz rotirajuće male grupe u angažujućem, kafić-stilu okruženju.

World Cafe za identifikaciju problema je dinamičan, interaktivan format diskusije u kojem učesnici istražuju ključne izazove u svojim zajednicama kroz rotirajuće male grupne razgovore. Sjedeći za tematskim stolovima (npr. Zdravlje, Obrazovanje, Okruženje), učesnici diskutuju o problemima, identifikuju osnovne uzroke i bilježe uvide. Kroz više rundi dijaloga, razmenjuju ideje, otkrivaju obrasce i prioritizuju probleme, čime se podstiče saradničko i angažujuće rješavanje problema.

6.3. Pronalaženje saveznika

Cilj: Pomoći učesnicima da identifikuju i angažuju potencijalne saveznike u svojoj misiji, razmišljajući o osnovnim vrijednostima i razvijajući strategiju kako da pomjere pojedince i grupe korak bliže aktivnoj podršci.

 Trajanje: 90 minuta

 Materijali za radionicu:

- ☐ PowerPoint prezentacija i projektor (za vizualne prikaze)
- ☐ Markeri i bijela tabla/flip chart
- ☐ Papir i olovke (za vježbe vrijednosti) ILI Vrijednosne kartice (za aktivnost pregovaranja vrijednostima)
- ☐ Radni materijal „[Spektar saveznika](#)“ (za grupni rad)
- ☐ Handout radionice (za rezime i refleksiju)

Tok radionice:

- 1 **Energizer** – 5 Kvadrata (Opcionalno, 25 min)
- 2 **Dio 1: Vrednosti** (25 min)
- 3 **Dio 2: Spektar saveznika** (40 min)

(25 minuta) **Energizer:** [5 Kvadrata](#) (opcionarno)

♦ Dio 1: Vrijednosti (25-30 min)

☀️ Korak 1: Uvod u vrijednosti (5 min)

Definišite vrijednosti i podijelite njihove karakteristike ([pogledajte Uvod u vrijednosti](#)). Za ovu radionicu, vrijednosti su korisne jer usmjeravaju odluke ljudi i služe kao okvir za ono što je važno, što je korisno za identifikovanje potencijalnih saveznika.

 Facilitator objašnjava: Vrijednosti su lični principi koji vode naše izbore. Kada angažujete saveznike, usklađivanje sa zajedničkim vrijednostima može pomoći u prevazilaženju razlika. Umjesto da se fokusirate na etikete (npr. politička identifikacija), fokusirajte se na vrijednosti koje pokreću postupke ljudi.

 Savjet za facilitatora: Dajte 2-3 konkretna primjera kako vrijednosti utiču na postupke (npr. "Ako neko vrednuje pravičnost, možda će podržati napore protiv korupcije").

☀️ Korak 2: Iskustvo i refleksija (20 min)

✓ Opcija 1: [Vježba šest vrijednosti](#)

- Učesnici pišu 6 vrijednosti koje su im najvažnije.
- Jednu po jednu, moraju eliminisati vrijednost dok ne ostane samo jedna.

✓ **Opcija 2: [Pregovaranje vrijednostima](#)**

- Učesnici dobijaju set vrijednosnih kartica i moraju trgovati sa drugima kako bi dobili svoje 3 glavne vrijednosti.
- Ovo prisiljava učesnike da pregovaraju i prioritizuju ono što im je zaista važno.

💬 **Pitanja za diskusiju:**

- Koja vrijednost vam je najvažnija? (Nema pogrešnog odgovora!)
- Kako ste se osjećali kada ste bili prisiljeni da prioritizujete svoje vrijednosti?
- Da li ste imali problema da odaberete između vrijednosti? Zašto?
- Primjer u kome ste vidjeli da se vrijednosti sukobljavaju?
- Kako bi zajedničke vrijednosti pomogle u izgradnji veza sa saveznicima?

🗣️ **Savjet za facilitatora:** Naglasite da su vrijednosti temelj za kreiranje poruka i mobilizaciju.

♦ **Dio 2: Spektar saveznika (40 min)**

☀️ **Korak 1: Razumijevanje Spektara saveznika (10 min)**

📌 **Ključna poruka:** Savezništvo nije binarno—ljudi postoje na spektru podrške, od aktivnih saveznika do aktivne opozicije. Cilj je pomjeriti pojedince/grupe korak bliže aktivnoj podršci.

🗣️ **Facilitator objašnjava:** Često mislimo u terminima „mi nasuprot oni“, ali većina ljudi je negdje između. Umjesto da ubjeđujete direktnu opoziciju, fokusirajte se na aktiviranje onih koji su neutralni ili pasivni podržavaoci.

- Izgradite saveznike oko osnovnih vrijednosti, a ne opozicionog jezika (politika, etnička pripadnost).
- Analizirajte vaš „Spektar saveznika“ – pogledajte [Radni materijal Spektar saveznika](#).
- Odredite potencijalne saveznike i opoziciju u vezi sa vašim projektom/ciljevima.

🗣️ **Savjet za facilitatora:** Koristite primjer iz stvarnog života (npr. klimatska akcija: pasivni saveznici recikliraju, aktivni saveznici organizuju čišćenje, neutralne strane treba osvijestiti, pasivna opozicija ne voli neprijatnosti, aktivna opozicija širi dezinformacije).

☀️ **Korak 2: Mapiranje saveznika i opozicije (20 min)**

1. Podjelite učesnike u male grupe (5-8 ljudi), svaka grupa bira specifičan izazov koji im je važan (pogledajte [Aktivnost 2: Identifikacija problema](#)).
2. Koristeći [Radni materijal Spektar saveznika](#), grupe:
 - Identifikuju pojedince ili grupe koji spadaju u svaku kategoriju.
 - Određuju osnovne vrijednosti koje mogu aktivirati saveznike i smiriti opoziciju u vezi sa problemom kojim se bavi mala grupa.

- Razvijaju strategiju kako da pomjere ljude korak bliže aktivnoj podršci.

 Savjet za facilitatora: Ako grupe imaju poteškoća, podstaknite ih da razmisle o školama, organizacijama, influencerima ili liderima unutar zajednice. Potičite strateško razmišljanje (npr. Kako angažovati neutralne strane? Koja poruka bi odjeknula među pasivnim saveznicima?).

 Korak 3: Zatvaranje kruga i refleksija (10 min)

Svaka grupa dijeli JEDAN ključni uvid iz svoje diskusije. Facilitator vodi kratku refleksiju:

- Šta vas je iznenadilo kod mapiranja saveznika?
- Koje strategije bi pomogle da se neutralni ili pasivni saveznici prebace u aktivne podržavaoce?
- Kako ćete koristiti vrijednosti da angažujete ljude u vašoj misiji?

 Završna poruka: Izgradnja savezništava se temelji na pronalaženju zajedničkog temelja. Umjesto da pokušavate da „konvertujete“ opoziciju, fokusirajte se na aktiviranje onih koji su najbliži vašoj misiji.

6.4. Razumijevanje i korištenje moći

Cilj: Pomoći učesnicima da analiziraju dinamiku moći, identifikuju ključne nosioce moći među saveznicima i opozicijom, i razviju strategije za efikasno korištenje moći u njihovim naporima za društvenu promjenu.

 Trajanje: 90 minuta

 Materijali za radionicu:

- Google Sheets prezentacija & projektor (za vizualne prikaze)
- Radni materijal [Razumijevanje i korištenje moći](#) (za grupnu refleksiju)
- Flipchart papir & markeri (za grupni rad)

Tok radionice:

- 1 **Dio 1: Igra sistema** (30 minuta)
- 2 **Dio 2: Stupovi moći – Generalizacija i primjena** (55 minuta)

♦ Dio 1: Igra sistema (30 minuta)

Prije radionice:

- ✓ Izaberite veći prostor (učionicu, spoljašnji prostor ili otvorenu salu).
- ✓ Pripremite flipchart za bilježenje refleksija nakon vježbe.

 Ciljevi:

- Ilustrovati kako moć funkcioniše unutar kompleksnih, adaptivnih sistema.
- Istražiti odnose uzrok-posljedica u strukturama moći.
- Demonstrirati nepredvidivost intervencija u dinamičnim sistemima.
- Istaknuti da niko nema potpunu sliku o tome kako sistem funkcioniše.

 Uputstva: [Igra sistema](#)

1. Formirajte veliki krug. Svaki učesnik predstavlja „zainteresovanu stranu“ u sistemu.
2. **Tajne veze:** Svaki učesnik tiho bira dvije druge osobe u krugu koje će „pratiti“ (bez otkrivanja koga).
3. **Početak kretanja:** Kada facilitator da signal, svi pokušavaju da održe jednaku udaljenost od svojih izabranih osoba. Kako se ljudi pomjeraju, sistem se nepredvidivo samo prilagođava, izazivajući lančane reakcije.
4. **Uvođenje ili uklanjanje zainteresovanih strana:** Facilitator uklanja ili „zamrzava“ ljude (simulirajući odlazak ili ulazak zainteresovane strane u sistem).

 Debrief Diskusija (bilješke na flipchartu):

- Šta se desilo kada ste pokušavali da održite svoju poziciju?
- Šta ste primijetili u vezi sa uzrokom i posljedicom?
- Ko je najviše uticao na sistem? Zašto?
- Šta nam ovo govori o dinamici moći u društvu?

 Savjet za facilitatora: Povežite aktivnost sa moći u zagovaranju, politici i društvenim pokretima – moć se ne kreće u izolaciji i često je nepredvidiva kada je izazvana.

Ključna učenja:

1. Moć funkcioniše na složen i međusobno povezan način.
2. Male promjene mogu izazvati velike, nepredvidljive pomake.
3. Razumijevanje nosilaca moći, odnosa i uticaja je ključno za efikasno korištenje moći za promjene.

♦ **Dio 2: Stupovi moći – Generalizacija i primjena (55 minuta)**

Korak 1: Razumijevanje i korištenje moći (15 minuta)

 Ključna poruka: Moć nije samo u rukama ljudi sa autoritetom – ona se gradi kroz različite oblike. Da bismo imali efikasnu strategiju, moramo identifikovati gdje moć leži i kako je koristiti za pokretanje promjena; korištenje moći saveznika i minimiziranje moći opozicije.

Uputstva:

- Bilješke facilitator-a: [Stubovi moći](#)
- Radni materijal: [Razumijevanje i korištenje moći](#)

Pet stupova moći:

1. **Moć resursa** – Novac, infrastruktura, alati, pristup tehnologiji.
2. **Moć legitimnosti** – Javno povjerenje, kredibilitet, percipirano pravo da se vodi.
3. **Moć stručnosti** – Znanje, tehničke vještine, specijalizacija.
4. **Moć odnosa** – Mreže, savezi i društveni kapital.
5. **Moralna moć** – Etički autoritet, moralna odgovornost, uticaj zasnovan na pravdi.

☀️ **Korak 2: Mapiranje moći i strateško pripovijedanje (30 minuta)**

🎯 **Cilj:** Identifikovati ključne zainteresovane strane (saveznike i opoziciju), analizirati gdje moć leži i razviti strateške poruke za pomjeranje dinamike moći.

🖋️ **Uputstva:** (pogledajte Bilješke facilitatora – [Stubovi moći](#))

1. Podjelite učesnike u male grupe (4-8 ljudi).
2. Svaka grupa bira društveni problem koji će rješavati (pogledajte [Aktivnost 2: Identifikacija problema](#))
3. **Mapiranje moći:**
 - Identifikujte ključne zainteresovane strane: saveznike, neutralne strane i opoziciju.
 - Mapirajte ih na Spektu saveznika (pogledajte [Radni materijal](#))
 - Odredite koji stup moći posjeduju (pogledajte [Radni materijal](#)).
4. **Strateško pripovijedanje:** Identifikujte vrijednosti i narative koji mogu aktivirati saveznike i neutralisati opoziciju. Pitajte: „Koje bi okvire trebalo koristiti da biste natjerali opoziciju da preispita svoj stav?“ Razvijte jednu ubjedljivu poruku zasnovanu na vrijednostima (a ne političkim etiketama).
5. **Praktikovanje predstavljanja priča:** Svaka grupa vježba dijeljenje svoje naracije kao da ubjeđuje ključnog zainteresovanog. Grupa pruža povratne informacije o efikasnosti i jasnoći.

☀️ **Korak 3: Zatvaranje kruga i refleksija (10 minuta)**

Svaka grupa dijeli jedan ključni uvid iz svoje diskusije. Facilitator vodi kratku refleksiju:

- Šta vas je iznenadilo u vezi s mapiranjem moći?
- Šta je bilo izazovno u identifikovanju saveznika u odnosu na opoziciju?
- Kako ćete primijeniti dinamiku moći u stvarnom zagovaranju?

Distribuirajte [radni materijal radionice](#) sa ključnim zaključcima i pitanjima za dalju refleksiju.

Do kraja ove sesije, učesnici će:

- ✓ Prepoznati kako moć funkcioniše u sistemima.
- ✓ Razumjeti različite vrste moći i kako ih koristiti.
- ✓ Imati efikasnu strategiju za pomjeranje dinamike moći u svojim pokretima.

6.5. Dolazak do Win-Win rješenja

Cilj: Upoznati učesnike sa idejom win-win rješenja i prepoznati da u stvarnom životu konkurencija ne prestaje; trajna win-win rješenja mogu se uspostaviti samo angažovanjem u teškom radu dugoročne saradnje.

 Trajanje: 90 minuta

 Materijali za radionicu:

- ☐ PowerPoint prezentacija i projektor (za vizualne prikaze)
- ☐ Markeri (crni, crveni, plavi i zeleni)
- ☐ Bijela tabla ili flipchart (za bilješke grupe)
- ☐ [Uputstvo za igru Crveni–Plavi](#) (za timove)
- ☐ [Obrazac za praćenje rezultata](#) (za facilitatora)
- ☐ Postavka pregovaračkog stola
- ☐ 10 praznih papira po grupi
- ☐ Bilješke facilitatora: [Koraci ka Win-Win rešenjima](#)
- ☐ [Radni materijal za radionicu](#)

 Priprema prije radionice:

- Ispisati [tabele sa rezultatima](#) (po jedna po grupi) i [tabele za praćenje rezultata](#) (jednu za facilitatora).
- Pripremiti male prazne papire (10 po grupi).

Tok radionice:

- 1) Energizer & Uvod u sesiju (10 minuta) (Opcionalno)
- 2) Dio 1: Igra Crveni nasuprot Plavih i analiza (40 minuta)
- 3) Dio 2: Koraci ka Win-Win riješenjima (40 minuta)

(10 minuta) **Energizer:** [Poveži tačke](#) (Opcionalno)

Dio 1: Igra Crveni nasuprot Plavima (40 minuta)

 Cilj: Simulirati dinamiku konkurencije nasuprot saradnje i omogućiti učesnicima da iskuse kako se poverenje može graditi ili uništiti u pregovaračkom okruženju.

 Uputstvo - [Bilješke facilitatora](#)

1. Podjelite učesnike u timove. Svaki tim će dobiti [listu sa uputstvima](#) za igrače koja objašnjavaju njihove uloge i ciljeve.
2. Timovi će se takmičiti za bodove birajući između "Crvenog" ili "Plavog" u svakoj rundi. Njihove odluke utiču i na njihov i na suprotan tim.
3. Facilitator prati i objavljuje rezultate ([tabela za praćenje rezultata](#)), stvarajući napetost i pokazujući kako odluke utiču na povjerenje i strategiju.

 Analiza i diskusija (10 minuta)

1. Šta se desilo? Od početka: Kada je poverenje bilo narušeno? Koje su odluke donijeli jedan tim ili drugi i kako su one uticale na drugi tim?
 2. Ako je povjerenje počelo da se obnavlja, kada i kako se to desilo?
 3. Kako je ova igra izgledala za pregovarače? Jeste li se međusobno povjeravali? Je li vaša grupa imala povjerenja u vas?
 4. Kako se ova igra razlikuje ili sliči na konflikte u vašem životu?
-

Dio 2: Koraci ka Win-Win rešenjima (40 minuta)

☀️ Korak 1: Razumijevanje pregovaranja i izgradnje povjerenja (10 minuta)

1. Upoznajte učesnike sa temom [Going Underground](#)—kada win-win rešenje nije postignuto, ljudi mogu da traže osvetu, što dalje urušava povjerenje, vodeći ka opstrukciji i vječitim konfliktima.
2. **Koraci pregovaranja – [Koraci ka Win-Win rješenju](#)**
 - a. Identifikujte potrebe i interese aktera
 - b. Razmislite o opcijama za ispunjenje identifikovanih zajedničkih potreba
 - c. Postavite objektivne kriterijume za rješenje
 - d. Širite i usavršavajte opcije kako biste razvili najbolje rješenje

🗣️ **Ključni uvid:** Win-win rješenja nisu brza rješenja—ona zahtijevaju duboko razumijevanje, kreativnost i upornost.

☀️ Korak 2: Primjena: Formulacija stvarnog Win-Win rješenja (20 minuta)

1. Izaberite društveni problem: Zamolite učesnike da izaberu problem koji im je duboko važan (npr. klimatske promjene, školske politike, prava mladih). (Vidi [Aktivnost 2: Identifikacija problema](#))
2. Primjeni [korake ka win-win](#) rješenju na ovaj identifikovani problem; kako možemo formulirati rješenje kao win-win za sve?
3. **Diskusija u malim grupama:** Učesnici razvijaju pregovaračku strategiju kako bi angažovali različite aktere i pronašli zajednički interes.

🗣️ **Ključni uvid:** Najbolja win-win rješenja ne samo da dijele razliku—ona proširuju mogućnosti nalazeći nove načine za zadovoljenje potreba svih.

☀️ Korak 3: Zatvaranje kruga i refleksija (10 minuta)

- Svaka grupa dijeli jednu riječ, frazu ili pitanje koje im je ostalo pamćenju iz sesije.
- Distribuirajte [radni materijal](#) sa ključnim uvidima i daljim refleksivnim pitanjima.

6.6. Strategija Komunikacije

Cilj: Povećati sposobnost komunikacije i prezentacijske vještine učesnika, omogućujući im da dostave uvjerljive poruke u zagovaranju sa jasnoćom i utjecajem.

 Trajanje: 90-120 min

 Materijali za radionicu:

- ☐ PowerPoint prezentacija i projektor (za vizualizacije)
- ☐ Markeri i bijela tabla / flipchart (za brainstorming)
- ☐ Telefon Pictionary knjižice (po jedna za svakog učesnika)
- ☐ Predlošci za elevator pitch i primjeri (za referencu)
- ☐ [Obrazac za praćenje rezultata](#)

Tok radionice:

- 1 **Dio 1: Telefon Pictionary** (40 min) – Istraživanje izazova u komunikaciji i jasnoći
- 2 **Dio 2: Elevator Pitch** (60 min) – Razvijanje uvjerljivih poruka u zagovaranju

♦ Dio 1: Telefon Pictionary (40 min)

 Priprema prije radionice

- ☐ Pripremite mini knjižice (po jedna za svakog učesnika) sa praznim stranicama. Razmislite o njima kao o malim flipbookovima. Umjesto da koristite pune listove papira, možete ih preklopiti na pola. Osigurajte da svaki učesnik ima svoju knjigu sa dovoljno stranica.
- ☐ Za veće grupe, podijelite učesnike u dva ili više manjih krugova, osiguravajući da svaka knjižica ima dovoljno stranica za svakog člana grupe.

 Aktivnost: [Telefon Pictionary](#) (20 min)

 Cilj: Ilustrirati kako poruke mogu biti izobličene ili pogrešno shvaćene, naglašavajući važnost jasnoće u komunikaciji.

1. Podijelite knjižice – Svaki učesnik dobija jednu praznu flipbook knjižicu.
2. Započnite igru – Svaka osoba piše frazu na prvoj stranici.
3. Prosljedite knjižicu – Sljedeća osoba crta sliku koja predstavlja tu frazu, a zatim presavlja originalni tekst prije nego što prosljedi.
4. Nastavite obrazac – Sljedeća osoba piše novu frazu baziranu na crtežu, a zatim presavlja crtež prije nego što prosljedi.
5. Ponovite sve dok se knjižica ne vrati originalnom vlasniku – zatim pokažite kako se poruka razvila.

 Savjet za facilitatora: Potaknite smijeh i angažman – ova aktivnost je zabavna, ali i poučna!

 Refleksija grupe (10 min):

- Šta se desilo? – Kako se poruka promijenila?
- Šta je bilo teže: pretvoriti riječi u slike ili slike u riječi? Zašto?
- Kako se ovo odnosi na stvarnu komunikaciju? – Šta se dešava kada pretpostavimo da drugi razumiju šta mislimo?

 Ključna lekcija: Efikasna komunikacija zahtijeva jasnoću, povratne informacije i zajedničko razumijevanje – pogrešna tumačenja mogu lako nastati.

 Generalizacija: Komunikacija i Evaluacija (10 min):

 Uloga strateške prezentacije:

- Zašto je jasna poruka važna u zagovaranju?
- Šta čini govornika angažujućim i uvjerljivim?

 Osnovne komunikacijske vještine za zagovaranje:

- Strateška odjeća i etiketa – Prvi utisci su važni!
- Govor tijela i kontakt očima – Izgradite povjerenje i samopouzdanje.
- Ton i emocije – Kako nešto kažemo jednako je važno kao i šta kažemo.

 Uvod u Elevator Pitch:

- Šta je elevator pitch? Kratki, uvjerljivi govor kako biste angažirali nekog za vašu stvar.
- Zašto je uokvirivanje važno u zagovaranju? Ljudi podržavaju probleme kada vide kako su lično povezani.
- **Usavršavanje vaše strategije:**
 - Identificirajte problem iz [Aktivnosti #2: Identifikacija problema](#)
 - Pronađite rješenje – SMART ciljevi: Specifični, Mjerljivi, Dostižni, Relevantni, Vremenski ograničeni ciljevi
- **Usavršite svoj elevator pitch – [pogledajte predložak i primjere](#)**
 - **Hook** – Izjava o problemu, vrijednosti, osnovne potrebe (razlozi zašto je ljudima stalo!)
 - **Ko** – Ko smo mi i zašto nam je stalo, zašto bi trebalo biti stalo i vama (učinite publiku dijelom priče/rješenja)
 - **Vizija** – Nacrtajte sliku bolje budućnosti
 - **Promjena / Rješenje** – Definirajte promjenu koju tražimo
 - **Poziv** – Pozovite ih da budu dio promjene/rješenja
 - **Olakšajte** – potpisi, daljnji sastanci, drugi sljedeći koraci

 Ključna lekcija: Način na koji komuniciramo našu poruku direktno utječe na to kako ljudi percipiraju i angažiraju se u našim naporima za zagovaranje.

♦ Dio 2: Elevator Pitch (60 min)

 Korak 1: Ponovno posjetite okvir [Elevator Pitch](#) (5 min)

 Korak 2: Grupni rad – Kreiranje Elevator Pitch-a (30 min)

- Podijelite učesnike u male grupe prema njihovim temama zagovaranja.
- Svaka grupa razvija i usavršava svoj pitch, koristeći predložak i primjere kao vodič.

 Savjet za facilitatora: Potaknite učesnike da oblikuju svoju poruku za zagovaranje oko vrijednosti i zajedničkih interesa, a ne samo oko problema.

 Korak 3: Praksa i povratne informacije (15 min)

1. Povežite grupe da međusobno predstavljaju svoje elevator pitch.
2. Svaka grupa dobija 5 minuta – 2 minute za predstavljanje, 3 minute za povratne informacije.
3. Potaknite konstruktivne povratne informacije, fokusirajući se na:
 - Jasnoću – Da li je poruka jasna i uvjerljiva?
 - Emocionalni apel – Da li se povezuje s publikom?
 - Poziv na akciju – Da li je specifičan i izvediv?

 Savjet za facilitatora: Ako imate vremena, rotirajte parove tako da grupe dobiju više rundi povratnih informacija.

 Završni krug: Refleksija i sljedeći koraci (10 min): Svaka grupa dijeli jedan aspekt u kojem se osjećaju sigurnima u svojoj prezentaciji, te barem jednu oblast na kojoj još uvijek trebaju raditi kako bi poboljšali svoj nastup.

6.7. Facilitacija Promjena

Cilj: Pomoći učesnicima u analizi dinamike moći, identifikaciji ključnih nosilaca moći među saveznicima i opozicijom, te razvijanju strategija za iskorištavanje moći za sistemske promjene koristeći strukturirano planiranje akcije.

 Trajanje: 90-180 minuta

 Materijali za radionicu:

- ☐ Prezentacija na Google Sheets i projektor (za vizuale)
- ☐ Materijali za energizere (ovisno o izboru aktivnosti)
- ☐ Flipchart papir i markeri (za [Mapiranje Akcija](#))
- ☐ [Radni list](#) (8-Step Change Model)

Tok radionice:

- 1 **Dio 1:** 8-koraka za promjenu & analiza moći (40 minuta)
- 2 **Dio 2:** Mapiranje akcija & strateško planiranje (40 minuta)
- 3 *(Opcionalno)* Studija slučaja – Projekcija filma (1 sat)

♦ Dio 1: 8 Koraka za Promjenu & Analiza Moći (40 minuta)

 Cilj: Upoznati učesnike sa strukturiranim strategijama za postizanje promjena, uz naglasak na značaj dinamike moći, prilagodljivosti i saradnje u kampanjama zagovaranja.

Korak 1: Energizer – Prevazilaženje izazova (25 minuta)

 Odaberite energizer:

- [Močvara](#) – Timovi moraju preći područje koristeći ograničene materijale kao stepenice.
- [Stepping Stones](#) – Učesnici se kreću s jedne strane na drugu koristeći samo određeni broj "kamenčića".
- [Human Knot](#) – Grupa se mora osloboditi bez otpuštanja ruku.

 Grupna refleksija:

1. Koje su strategije pomogle vašem timu da uspješno završi aktivnost?
2. Kako ste se prilagodili nakon što ste se susreli sa teškoćama?
3. Kako se ovo odnosi na stvarno zagovaranje – kada stvari ne idu kako je planirano?

 Ključna poruka: Zagovaranje i kampanje zahtijevaju stratešku prilagodbu, timski rad i upornost kako bi se prebrodile neočekivane prepreke.

Korak 2: Interaktivna igra – Razumijevanje struktura moći (10 minuta)

 Cilj: Pomoći učesnicima da razumiju ko drži moć odlučivanja na različitim nivoima upravljanja i kako kampanje mogu strateški angažirati te institucije.

 Igra pozicioniranja: Ko odlučuje šta? – [The EU in our daily lives](#)¹⁸

- Facilitator pročita izjavu (npr. "Ko određuje da dobijete barem dvogodišnju garanciju kada kupite novi laptop?").
- Učesnici se pozicioniraju oko sobe prema tome ko misle da je odgovoran (lokalni, nacionalni, regionalni, EU nivoi itd.).
- Facilitator otkriva odgovor i objašnjava kako odluke na različitim nivoima utiču na napore u zagovaranju.

 Napomena: *The EU in our daily lives* je iz [European Parliament's Youth Hub](#) -a, gdje možete pronaći seriju aktivnih igara i lekcija o Europskoj uniji.

Korak 3: Uvođenje modela 8 koraka za promjenu (10 minuta)

Koristite [bilješke za facilitatora](#) da predstavite **model 8 koraka za promjenu**. Podjelite [radni list](#) sa učesnicima.

- **Korak 1:** Stvaranje hitnosti oko osnovnog problema
- **Korak 2:** Izgradnja tima i identifikacija saveznika
- **Korak 3:** Razjašnjenje vizije i strategije
- **Korak 4:** Mobilizacija mreže saveznika
- **Korak 5:** Omogućavanje akcije čineći je lakšom
- **Korak 6:** Generisanje kratkoročnih pobjeda
- **Korak 7:** Održavanje i izgradnja trenutnog momentuma
- **Korak 8:** Utemeljivanje i institucionalizacija promjena

 Ključna poruka: Održive promjene ne dešavaju se preko noći – potrebni su jasan plan, izgradnja koalicije i kontinuirana akcija.

¹⁸ European Parliament Youth Hub. *Europe@School: Active Lessons about the European Union*. Lesson 4: The EU in our daily lives. <https://youth.europarl.europa.eu/more-information/ambassador-school/active-lessons.html>

♦ Dio 2: Mapiranje Akcija i Strateško Planiranje (40 minuta)

✚ Korak 1: (Opcionalno) Studija slučaja – Učenje kroz uspjeh (1 sat)

 Cilj: Prikazati stvarni primjer uspješnog pokreta, analizirajući kako su se nosili sa strukturama moći i kako su održali trenutni momentum.

Preporučeni film: [Bringing Down a Dictator](#), priča kako je Milošević svrgnut hrabrom kampanjom političkog otpora i masovnom građanskom neposlušnošću (za skraćivanje, razmislite o dijeljenju isječaka iz ovog filma ili druge studija slučaja).

Prelaz: "Sada, primijenimo ove lekcije na našu strategiju kampanje, koristeći mapiranje akcija da razložimo 8 koraka (predstavljene u djelu 1), testiramo ih i usavršimo na osnovu povratnih informacija i iskustva."

✚ Korak 2: Mapiranje Akcija (30 minuta) - [Napomene za facilitatora](#)

- ✓ **Korak 1:** Definisanje cilja – Identifikovanog u [Radionici #2 – Identifikacija problema](#)
- ✓ **Korak 2:** Mapiranje potrebnih akcija – Koje korake je potrebno preduzeti da bismo postigli ovaj cilj?
- ✓ **Korak 3:** Identifikovanje prepreka i barijera – Koji izazovi mogu nastati? Ko može da se opire?
- ✓ **Korak 4:** Razvijanje strategija – Kako prevazići prepreke i angažovati saveznike?
- ✓ **Korak 5:** Evaluacija i prilagođavanje – Šta može poći po zlu? Kako da se prilagodimo?

8 Koraka Promjena model- Grupni rad

- Podijeliti [radni list sa učesnicima](#)
- Podijeliti učesnike u male grupe, svaka grupa se fokusira na jedno pitanje (Identifikovano u [Radionici #2 – Identifikacija problema](#))
- Obezbijediti flipchart papir za mapiranje akcija, saveznika i prepreka.
- Facilitatori obilaze i daju povratne informacije.

 Napomena za facilitatora: Podstičite realne, specifične akcije ("Sastati se sa lokalnom upravom do sljedećeg mjeseca") umjesto nejasnih ideja ("Podizanje svijesti"). Pitajte ko ima moć u ovom pitanju – i kako ta moć može biti promijenjena i/ili iskorištena?

✚ Presentacije grupa i diskusija:

- Svaka grupa dijeli svoj akcioni plan.
- Facilitator ističe zajedničke teme, kreativne strategije i konkretne sljedeće korake svake grupe.

💬 Završni krug: Refleksija i sljedeći koraci (10 minuta)

- Svaki učesnik dijeli jedan uvid, izazov ili akciju koju će preduzeti.
- Dijelite završne komentare i pitanja.

7. Dodatni resursi

Ispod je odabrani skup besplatno dostupnih resursa koji pružaju vrijedne uvide, alate i najbolje prakse za građansko obrazovanje, demokratsko učešće i angažman mladih. Ovi materijali mogu podržati daljnje učenje, vođenje i razvoj programa.

♦ Građansko obrazovanje i demokratija

- ❖ CIVICUS' **Civic Education Toolkit**. [Link](#).
- ❖ Council of Europe's **Reference Framework of Competences for Democratic Culture**. [Link](#).
- ❖ Council of Europe's **Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education - Guidelines for Educators**. [Link](#).
- ❖ Council of Europe's **COMPASS: Manual for Human Rights Education with Young People**. [Link](#).
- ❖ Institutul Intercultural Timisoara's **Education for Democratic Citizenship**. [Link](#).

♦ Učešće mladih, zagovaranje i angažman zajednice

- ❖ Aktiviraj se - Priručnik o aktivizmu za mlade. PERPETUUM MOBILE. [Link](#).
- ❖ British Council's **Active Citizens Facilitator's Toolkit**. [Link](#).
- ❖ Dynamo International's **Practical Guide for New Social Street Workers**. [Link](#).
- ❖ European Youth Forum's **Advocacy Handbook**. [Link](#).
- ❖ European Parliament's Youth Hub. **Learning Resources**. [Link](#).
- ❖ Harrison Owen's **Open Space Technology: A User's Guide**. [Link](#).

♦ Društvena pravda i ljudska prava

- ❖ Edizioni Clichy's **Piccolo atlante delle disuguaglianze** (*Atlas of Inequalities*). [Link](#).
- ❖ OSCE's (Organisation for Security and Co-Operation in Europe) **Guidelines on Human Rights Education for Secondary School Systems**. [Link](#).

♦ Praćenje i evaluacija

- ❖ Council of Europe's **RFCDC Teacher Self-Reflection Tool**. [Link](#).
- ❖ The Robertson Trust's **Monitoring and Evaluation Tools and Techniques**. [Link](#).

Zaključci

Obrazovanje za građanstvo je najučinkovitije kada je iskustveno, participativno i utemeljeno na stvarnim pitanjima. Mladi ljudi najbolje uče ne samo proučavajući demokratiju, već aktivno učestvujući u njoj—kroz diskusije, debate, vježbe odlučivanja i stvarnu građansku akciju. Ovaj alat pruža edukatorima resurse i metodologiju potrebnu za osposobljavanje mladih (od 16 do 24 godine) znanjem, vještinama i povjerenjem da postanu informisani, aktivni i odgovorni građani.

Dizajniran za upotrebu u formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima, ovaj alat podržava nastavnike, edukatore i omladinske radnike u sprovođenju angažujućih programa obrazovanja za građanstvo koji podstiču kritičko razmišljanje, demokratske kompetencije i aktivno učešće.

♦ Šta ovaj alat pruža:

- **Koncepcijski okvir i rječnik** → Jasan i pristupačan pregled ključnih demokratskih vrednosti i principa.
- **Razumijevanje odlučivanja** → Uvid u demokratske sisteme i političko odlučivanje u Rumuniji, Italiji i Bosni i Hercegovini, sa komparativnom analizom.
- **Najbolje prakse u obrazovanju za građanstvo** → Praktični pristupi za facilitaciju diskusija, podsticanje kritičkog razmišljanja i promoviranje demokratskog angažmana.
- **Inspirativne inicijative vođene od strane mladih** → Stvarni primjeri uspješnih građanskih akcija mladih ljudi u Rumuniji, Italiji i BiH, koji pokazuju snagu angažovanja mladih.
- **Aktivnosti iskustvenog učenja** → Struktuirani, interaktivni proces učenja koji vodi učesnike od identifikacije problema do aktivnog angažmana i stvaranja promjena. Svaka aktivnost uključuje detaljne vodiče za facilitaciju i materijale za distribuciju.
- **Dodatni resursi** → Odabrana lista slobodno dostupnih online materijala koji podržavaju dalje istraživanje i učenje.

Demokratija nije pasivan sistem—ona napreduje kada su pojedinci informisani, angažovani i posvećeni očuvanju i odbrani njenih vrijednosti. Korištenjem ovog alata, edukatori mogu inspirisati i osnažiti mlade ljude da se vide kao aktivni učesnici u oblikovanju svojih zajednica i društava. Cilj nije samo učiti o demokratiji, već kultivisati kulturu učešća, odgovornosti i značajne građanske akcije—osiguravajući da je naredna generacija spremna da očuva i ojača demokratske vrijednosti za budućnost.

Bibliografija

Britannica (21. oktobar 2024), Rule of Law, Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/rule-of-law>

(Pristupljeno 14. mart 2024)

Council of Europe (2025), COMPASS: Manual for Human Rights Education for Young People, "Citizenship and Participation". Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation> (Pristupljeno

14. mart 2025)

Council of Europe (2025), COMPASS: Manual for Human Rights Education for Young People, "Democracy".

Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/democracy> (Pristupljeno 14. mart 2025)

European Commission (2025), What is the Rule of Law? Dostupno na:

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/what-rule-law_en (Pristupljeno 14. mart 2025)

European Youth Forum (2022). Advocacy Handbook. Dostupno na:

<https://www.youthforum.org/topics/advocacy-handbook> (Pristupljeno 14. mart 2025)

European Parliament Youth Hub. Europe@School: Active Lessons about the European Union. "Lesson 4: The EU in our daily lives". Dostupno na:

<https://youth.europarl.europa.eu/more-information/ambassador-school/active-lessons.html> (Pristupljeno 14. mart 2025)

Kadic, Neira (28. februar 2019), "Youth Heroes: Jaice Teens Halt Further Segregation in Schools". Balkan Diskurs 2023. Dostupno na:

<https://balkandiskurs.com/en/2019/02/28/youth-heroes-jajce-teens-halt-further-segregation-in-schools/>

(Pristupljeno 14. mart 2025)

Kahne, J.E. & Spote, S. E. (2008). 'Developing Citizens: The Impact of Civic Learning Opportunities on Students'

Commitment to Civic Participation'. American Educational Research Journal, Vol. 45 (3), str. 738-766. Dostupno

na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.3102/0002831208316951> (Pristupljeno: 3. juni 2023)

Kirlin, M. (2005) 'Understanding the Relationship between Civic Skills and Civic Participation: Educating Future Public Managers'. Journal of Public Affairs Education, Vol.11 (4), str. 305-314. Dostupno na:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15236803.2005.12001404> (Pristupljeno 3. juni 2023)

Krauss, Collura, Zeldin, Ortega, Abdullah, and Sulaiman (2013). 'Youth-adult partnership: Exploring contributions to empowerment, agency and community connections in Malaysian youth programs'. Journal of Youth and Adolescence, Vol. 43 (9), str. 1550-1562. Dostupno na:

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-013-0027-1> (Pristupljeno 3. juni 2023)

Pospeiszna, P. & Galus, A. (2018) 'Promoting active youth: evidence from Polish NGO's civic education programme in Eastern Europe'. Journal of International Relations and Development, Vol. 23 (1), str. 210-236. Dostupno na: <https://doi.org/10.1057/s41268-018-0134-4> (Pristupljeno: 3. juni 2023)

United Nations, Universal Declaration of Human Rights. Dostupno na: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights#:~:text=Article%2015,right%20to%20change%20his%20nationality>. (Pristupljeno 14. mart 2025)